

Sylwia Hlebowicz

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0417-621X>

Sowieci na Wysokiej Północy

Założenia i cele badawcze

Napływ ludności na teren Północnej Kaloty odbywał się z różną intensywnością na przestrzeni wieków. Ze względu na zwiększenie eksportu ryb na rynki europejskie wioski rybackie na terenie Finnmarku zamieszkane były przez społeczność międzynarodową w średniowieczu (XV–XVI w.). W anonimowej kronice opisującej życie w zachodnim Finnmarku w XV wieku czytamy:

Saa er her mange atskillige slags folck aff atskillige landskab komen, som Norske, Tyske, Danske, Hollender, Skotterr och mange andre slags folck, som her boerr, och haffuer her ingen anden nering end fiskerj¹.

[A więc, przybyło tu wielu różnych ludzi z różnych krajów, jak: Norwegowie, Niemcy, Duńczycy, Holendrzy, Szkoci i wielu innych ludzi, którzy tu mieszkają, i którzy nie mają innego zajęcia niż rybołówstwo. – tłum. S.H.]

Powyższy passus ukazuje mozaikę etniczną, charakterystyczną dla Północnej Kaloty. Niewiele w tym opisie romantyzmu *ultima thule*. Przeciwnie, opis wskazuje na wzmożoną działalność w regionie, który z perspektywy Europy kontynentalnej mógł co najwyżej być określony jako *hic sunt leones*.

Działalność handlowa na terenie norweskiej Wysokiej Północy miała równe wektory – również wschodni. Wymiana dóbr w tym regionie znana była już od IX w., z tego bowiem okresu pochodzą pierwsze źródła pisane ją dokumentujące. W opisach geogra-

¹ L.I. Hansen, *Nordisk og nordeuropeisk innvandring til Nord-Norge på 1500-tallet*, „Ottar. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum – Universitetsmuseet” 2001, nr 236, s. 12.

ficznych terytoriów obejmujące współcześnie część obwodu archangielskiego oraz Półwysp Kolski do XVI w. nazywano Bjarnią (norw. *Biarmland*). Swoistym dokumentem potwierdzającym istnienie tej krainy, która w opinii niektórych historyków była zgromadzeniem ludzi jednej profesji, a nie etnosu, jest Carta Marina autorstwa biskupa Olausu Magnusa.

Gdy w XIX w. część niezamożnych norweskich rybaków z regionu Finnmark zdecydowała się na emigrację do carskiej Rosji, nie budziło to większych kontrowersji. Fakt ten miał bowiem miejsce w czasie wielkiej emigracji do Ameryki, w trakcie której za Atlantyk wybrało się ok 750 tys. obywateli Królestwa Norwegii. Zatem droga na wschód wydawała się rozwiązaniem uzasadnionym logicznie i ekonomicznie, tym bardziej że car Aleksander II, wzorując się na swoich poprzednikach, potrafił odpowiednio zachęcić norweskich obywateli do kolonizowania niezamieszkałych rejonów Murmanu. W ten sposób narodziła się szczególna grupa, zwana Norwegami Kolskimi. Ich historia jest tyleż zajmująca, co tragiczna, byli oni bowiem ofiarami czystek stalinowskich pod koniec lat 30. i 40. XX w. Na tym jednak opowieść o nich się nie kończy, gdyż stali się jednym z elementów propagandy rosyjskiej w Norwegii w XXI w.

Zagadnienie nie było podejmowane przez polskich badaczy. Również norweskie oraz fińskie (fenomen kolonizacji Półwyspu Kolskiego dotyczył również Finów) nie doczekał się wielu opracowań. Artykuł łączy ze sobą dwa główne prądy metodologiczne – wzorów strukturalnych (ang. *structural patterns*) oraz podejście indywidualistyczne w historii (ang. *the role of the individual*). Pierwsze podejście zakłada rozpatrywanie wydarzeń w dynamice przyczynowo-skutkowej, wskazując na dynamikę wewnętrzną procesów i ich konsekwencje dla życia polityczno-społecznego. Natomiast drugie podejście *intencji* decydentów oraz wskazanie roli historii indywidualnych. Obie koncepcje mogą wydawać się antytenetyczne, lecz w gruncie rzeczy są względem siebie komplementarne. „Duża” i „mała” historia splata się w jedną narrację. Z uwagi na złożoność zagadnienia, jego polityczną aktualność oraz próbę zachowania poprawnych stosunków z Rosją przez Norwację konieczne było zastosowanie obu metod, by osiągnąć spójny i jak najbliższy prawdzie obraz sytuacji Norwegów Kolskich tak w drugiej połowie XIX w., jak i współcześnie.

Zimna kraina – gorące kontakty

Wbrew powszechnym opiniom północne rubieże Półwyspu Skandynawskiego od stuleci stanowiły wielokulturowy tygiel. Dzięki bogatym zasobom naturalnym teren północnej Norwegii (obecnie region Troms i Finnmark) przyciągał marynarzy i kupców z różnych krajów europejskich. Najstarszym historycznym źródłem wiedzy o tym terenie jest kronika Ottara, datowana na lata 90. IX w. Ottar z Hålogaland był wodzem Wikin-

gów, który jako pierwszy odbył i udokumentował rejs wzdłuż zachodniego wybrzeża Norwegii, Północnej Kaloty aż do Morza Białego. Ottar zdał relację ze swojej ekspedycji królowi Wessex Alfredowi Wielkiemu. Na rozkaz króla dołączono opowieść Ottara do kronik z IV w. – *Historiarum adversum Paganos Libri Septem* pióra Paulusa Orosiusa. Scalone dzieła przetłumaczono na język obowiązujący, który – zgodnie ze współcześnie obowiązującą nomenklaturą – nazwalibyśmy staroangielskiem lub – bardziej precyzyjnie – anglosaskim. W ten sposób powstało główne źródło informacji, zawierające szczegółowe opisy warunki ekonomiczne, geograficzne o etniczne na północy Europy².

Fragmentem istotnym dla niniejszych rozważań jest zawarty w kronice Ottara opis dotyczący Biarmii. Nie ma wątpliwości co do istnienia takiej krainy, jednak jej zakres terytorialny oraz przekrój etniczny jest przedmiotem ożywionych dyskusji³. W sadze o Egilu czytamy, że Eirik I Krwawy Topór, syn Haralda Pięknowłosego, odbył wyprawę, podczas której „wiele się działo” (*på denne ferda hende det mykje*) i Eirik „wygrał wielki pojedynek na rzece Dwinie w Biarmii (*Eirik helt eit stort slag ved elva Vina på bjarmeland*). W opinii badaczy⁴ teren Biarmii obejmował Półwysep Kolski, wschodni wybrzeże Morza Białego, aż po ujście Dwiny⁵.

Również kompozycja etniczna Biarmii budzi wątpliwości. Według Ottara „Finowie i Biarmianie mówili prawie w tym samym języku”⁶. Na tej podstawie wysnuto dwie podstawowe hipotezy⁷: 1) teren zamieszkiwany był przez permskojęzyczne grupy etniczne, protoplastów etnosu Komi; 2) teren zamieszkiwany był przez grupy posługujące się językami bałtycko-fińskimi – Wotowie, Wepsianie lub Karelczycy.

Wychodzącą poza paradygmat myślenia w kategoriach etnicznych jest hipoteza identyfikująca Biarmię jako wspólnotę handlową, jednoczącą wędrownych kupców (Carpelan 1993). Tę hipotezę zdaje się potwierdzać terminologia średniowieczna, określająca mianem Biarmian grupy etniczne o pochodzeniu bałtycko-fińskim.

W istocie w Regionie Barentsa⁸ zmiany natury ekonomiczno-politycznej następowały już od IX w. i były związane z kształtowaniem się wpływów państwowych na tym

² *The Barents Region. A transnational history of subarctic Northern Europe*, red. L. Elenius, Oslo 2015; I. Storli, *Ottars verden. En reiseberetning fra 800-tallet*, Oslo 2018.

³ I. Storli, *Ottars verden...*; L.I. Hansen, B. Olsen, *Samenes historie fram til 1750*, Oslo 2022.

⁴ I. Storli, *Ottars verden...*

⁵ Prezentowany pogląd jest dominujący, jednak istnieją opinie, według których obszar ten był terytorialnie mniejszy (sięgał do Półwyspu Waranger) lub zdecydowanie większy, obejmując swoim zasięgiem ujście rzeki b..

⁶ L.I. Hansen, B. Olsen, op. cit., s. 146.

⁷ Ibidem; *The Barents Region...*, s. 41.

⁸ Region Barentsa – nazwa obszaru objętego współpracą międzynarodową po upadku Związku Radzieckiego. Region zajmuje ok. 1,8 mln km² i biegnie wzdłuż wybrzeża Morza Barentsa, od okręgu Nordland w Norwegii do Półwyspu Kolskiego w Rosji i dalej aż do Gór Uralskich i Nowej Ziemi oraz na południe do Zatoeki Botnickiej, Morza Bałtyckiego i wielkich jezior Ładoga i Onega. Oficjalna współpraca między Norwegią, Szwecją, Finlandią oraz Rosją w ramach Regionu Barentsa rozpoczęła się 11 stycznia 1993 r. W niniejszej pracy termin używany jest jako określenie krainy geograficznej, a nie w odniesieniu do ww. podmiotu prawnego.

obszarze. Źródła wspominają o wyodrębnieniu wspólnych obszarów handlowych oraz systemów podatkowych. Każde w powstających w tym okresie królestw stosowało inną strategię, by „związać” obszar w Północnej Kalocie ze swoim terytorium. Do najpopularniejszych praktyk należało:

- tworzenie infrastruktury ekonomicznej, promującej kupców oraz osadników agrarnych pochodzenia lokalnego;
- tworzenie zsekularyzowanych struktur administracyjno-sądowych, których sposób funkcjonowania odpowiadał działaniu na terenie danego królestwa;
- tworzenie administracji kościelnej, poprzez powoływanie diecezji oraz diecezji. W ten sposób północne tereny były formalnie powiązane z jednostkami centralnymi, znajdującymi się na południu⁹.

Powyższe działania zdają się być o tyle zasadne, że w analizowanym okresie, tj. w IX w., zdążyły się już wyodrębnić grupy etniczne: mieszkańcy Hedmarku, Opplandu i części Trøndelagu zwani Hålogalandczykami w obecnej Norwegii, Hälsinglanderczycy i Jämtlandczycy w dzisiejszej Szwecji, Karelczycy, Tawastiańczycy oraz Finowie „właściwi” w Finlandii, Saamowie, Bjarmianie, Neneci, Komi, Wepsianie, Słowianie Ilmeńscy (Nowogrodzcy) w obecnej Rosji.

Co ciekawe, o przynależności do danego etnosu decydowało nie tylko położenie geograficzne, lecz również rodzaj działalności. Poszczególne grupy etniczne nadal stanowiły społeczności łowiecko-zbieracze, inne natomiast przechodziły do rolniczo-osadniczego trybu życia. Kolejnym, istotnym wymiarem decydującym o powiązaniu z grupą etniczną była również działalność Królestwa Norwegii, Królestwa Szwecji oraz Republiki Nowogrodzkiej, mająca na celu tworzenie, konsolidację instytucjonalną i rozwój swoich państwowości.

Interesująca jest również etymologia samego terminu. Biarmia pochodzi od bałtycko-fińskiego słowa *perämaa* ‘kraj odległy, leżący na peryferiach’ oraz komisaryjskiego słowa *parma* ‘dzika lub wyludniona kraina’. Natomiast „po stronie Nowogrodu” obszar Biarmii nazywany był czudź (ros. Чудь) – słowo to można wywodzić od prasłowiańskiego *tjudjo* ‘obcy’, które z kolei stanowiło zapożyczenie z gockiego *Piuða* lub germańskiego **Peuðo* ‘lud lub ludzie’¹⁰. Mieszkańców zaś nazywano Czudami, którym nadawano dodatkowe określenia w zależności od położenia geograficznego; Estów i Wotów nazywano Czudami Zachodnimi, natomiast grupy rezydujące na północ od Nowogrodu – Czudami Północnymi. Jednak z czasem owe rozróżnienia straciły swoje pierwotne znaczenia i uległy stopniowemu rozmyciu leksykalnemu już w XV w.¹¹

⁹ *The Barents Region...*, s. 83.

¹⁰ E.A. Melnikova, V.J. Petrukhin, *The origin and evolution of the name Rus'. The Scandinavians in Eastern-European ethno-political processes before the 11th century*, „TOR. Tidskrift för arkeologi” 1991, t. 23, s. 203–234; L.I. Hansen, B. Olsen, op. cit., s. 146–148.

¹¹ *The Barents Region...*, s. 41–42.

W okresie panowania Olafa II Haraldssona Świątego (IX/X w.) Biarmia stanowiła obszar ważny dla króla obszar handlowy. Główne towary stanowiły futra bobrów i soboli. Ponadto bezkresne lasy u południowych i wschodnich wybrzeży obfitowały w wiewiórki oraz kuny, a wzdłuż wybrzeża w foki oraz morsy, jak również w ptactwo, dostarczające pierza. Europa ery Wikingów zapewniała wręcz bezgraniczny rynek zbytu na te towary¹².

Niezwykle ciekawe wiadomości dotyczące dynamiki relacji na Półwyspie Kolskim można odnaleźć w powstałej w XII w. *Sadze o Olafie Tryggvasonie* autorstwa mniicha benedyktyńskiego Oddra Snorrasona. W dokumencie czytamy, że terytorium Królestwa Norwegii obejmowało cały Półwysep Kolski¹³. Również Flateyarbók z XIII w. (łac. *Codex Flateyensis*), islandzki manuskrypt zawierający sagi i poematy skandynawskie, wskazuje na to, że Olaf Haraldsson sprawował rządy jako jedyny król Norwegii, w granicach królestwa niezmienionych od czasów Haralda Pięknowłosego, tj. od Zatoki Gandvik na północy (obecnie Morze Białe), po rzekę Gautelv na południu, Eidskog na wschodzie i Morze Irlandzkie na zachodzie. Podobne opis znajduje się w panegiryku na cześć Håkona Håkonssona, „rządzącego całym krajem od Gandviku do Gautelv” (norw. *han rår hele landet mellom Gandvik og Gautelv*)¹⁴. Gandvik jest wyraźnie zaznaczony na mapie z czasów Ottara.

Pierwsze ustalenia granic Nowogrodu z Norwegią nastąpiło już w 1250 r. Jednak porozumienie zawarte między Håkonem Håkonssonem a Aleksandrem Newskim „nie trwała długo”. Ostatnia udokumentowana wyprawa norweska na ten obszar miała miejsce 1310 r., przy jednoczesnej nowogrodzkiej ekspansji na północ. Transakcje handlowe były administrowane przez Republikę Nowogrodzką. W XIV w. Norwegia utraciła wpływy nad Biarmią na skutek umowy z 1330 r. Została ustalona granica oraz strefy opodatkowania. Co istotne, w umowie został zamieszczony zapis, dotyczący swobodnego przepływu ruchu kupieckiego:

(...) Norweskim kupcom gwarantuje się możliwość swobodnego podróżowania do Nowogrodu i Zawołocza¹⁵ bez żadnych utrudnień; i wzajemnie w ten sam sposób kupcy z Nowogrodu i Zawołocza będą mogli bez przeszkód podróżować do Norwegii¹⁶.

¹² I. Storli, *Ottars verden...*s. 45.

¹³ Ibidem.

¹⁴ K. Selnes, *Norge – Russland – grannfolk gjennom tusen år*, Oslo 1972, s. 13, 16–17.

¹⁵ Termin *Wólok* lub *Zawołocze* odnosił się w średniowieczu do obszar w dorzeczu Dźwiny Północnej i Jeziora Onega. Określenie to pojawia się w *Latopisie nowogrodzkim pierwszym*, w przypisie 42, jako tłumaczenie wydarzeń roku 6587 (1079), por. <http://www.ki.wfi.uni.lodz.pl/ceraneum/latopis/html/footnote-42.html> (dostęp: 29.10.2024).

¹⁶ *Norges gamle Love indtil 1387*, t. 1–4, red. R. Keyser, P.A. Munch, G. Strom, E. Hertzberg, Oslo 1848 (tu: t. 3, s. 152–153).

Jednak pokojowo brzmiąca umowa nie oznaczała, że Norwegowie ustali w walce o strefę wpływów na północy. Przeciwnie, rosyjskie kroniki zawierają opisy napaści Norwegów, zwanych Murmanami, na tereny Nowogrodu. W *Kronice Nowogrodzkiej* czytamy, że „w tym roku [1419] Norwegowie (‘murmani’) wyruszyli z kampanią pięciuset ludzi i stoczyli walki na obszarze Karelii”¹⁷. Pozwala to skonstatować dalece nieoczywistą – z perspektywy Europy kontynentalnej – zależność. Obszar dzisiejszego Murmańska pozostawał pod wpływem Norwegów, a nazwa jest uproszczeniem, z punktu widzenia rosyjskiej fonologii, słowa *Nordmann* (czyt. *nurman*). Stąd ewoluowała forma *urman*, a następnie *murman*. Pomorcy, o których szerzej będzie w dalszej części niniejszych rozważań, nazywali Morzem Murmańskim (tj. norweskim) basen Morza Barentsa¹⁸. Oczywiście w okresie tym nie istniała współczesna nam nomenklatura geograficzna.

O wzajemnej nieufności świadczy powstanie twierdzy Vardøhus latach 30. XIV w. Odegrała ona strategiczną rolę w okresie, gdy Rosja wykazywała się wzmoczoną aktywnością w regionie północnym. Otworzenie drogi morskiej z Europy kontynentalnej do Archangielska (1553) wzmogło rywalizację pomiędzy Królestwem Danii-Norwegii, Szwecją i Rosją na obszarze Oceanu Arktycznego. Starania tych ostatnich nabrały charakteru militarnego, gdyż w 1584 r. wzniesiona została twierdza w Murmańsku, której zadaniem była koncentracja wojskowych struktur administracyjnych dla regionu kolskiego. Regularne trakty handlowe z północną Rosją wzdłuż Przylądka Północnego zostały otwarte w 1557 r.

Odkrycie i otworenie drogi do Morza Białego przez Richarda Chancellora doprowadziło do zmian sił i dominacji na Wysokiej Północy; zmniejszyła się strategiczna rola Szwecji, której hegemonia na Morzu Bałtyckim została osłabiona. Pewnemu wzmocnieniu uległa pozycja Królestwa Danii-Norwegii. Warto zaznaczyć, że do czasu uzyskania przez Rosję dostępu do Morza Bałtyckiego w wyniku Wielkiej Wojny Północnej (1700–1721) droga wzdłuż Przylądka Północnego była jedynym traktem morskim łączącym Rosję z Europą Zachodnią. Archangielsk stał się swoistym centrum handlu północno-zachodniej Rosji, tworząc tzw. kapitał pomorski. Co ciekawe, wymiana handlowa z Archangielskiem miała charakter międzynarodowy i tranzytowy. Towary z Europy (tj. tekstylia, sól, wino, metale szlachetne a nawet broń) były transportowane dalej do Moskwy. Handel w regionie Półwyspu Kolskiego miał charakter „lokalny”. Fakt ten w sposób bezpośredni łączy się z badaną tematyką; to właśnie Archangielsk stał się ośrodkiem działalności Pomorów, a Murmańsk – Norwegów Kolskich.

Kupiectwo Pomorów (norw. *Pomorhandel*) było działalnością handlową, prowadzoną na obszarze Finnmarku i Troms przez rosyjskich kupców z regionu Morza Białego

¹⁷ *The Barents Region...*, s. 70.

¹⁸ M. Jentoft, *De som dro østover. Kola-nordmennenes historie*, Oslo 2001, s. 21.

od XVIII w. do rewolucji w 1917 r. Warto zaznaczyć, że handel na tym obszarze był objęty monopolem państwowym w latach 1680–1789. Do 1714 r. kupcy bergeńscy mogli prowadzić swój biznes w Finnmarku za opłatą. Ponadto zobowiązani byli wyposażenia rybaków w konieczny sprzęt. W latach 1729–1789 działania handlowe na terenie Finnmarku zostały scedowane na rzecz kampanii handlowej w Kopenhadze. Z tego powodu działalność kupiecka między Pomorami a Norwegami była w tym okresie nielegalna. Kupcy norwescy, nieposiadający umów z przedsiębiorcami z Bergen, byli karani. Od 1796 r. handel został uwolniony z monopolu.

Handel między Pomorami a Norwegami odbywał się na dużych obszarach przybrzeżnych Morza Białego oraz w obrębie fiordów w północnej Norwegii. Pomorowie odpowiedzialni byli za aktywną część handlu poprzez fracht morski i coroczne wizyty. Działania kupieckie miały charakter barterowy. Pomorowie przywozili mąkę i zboże do północnej Norwegii. Było to tak powszechne zjawisko, że mąkę żytnią nazywano „rosyjską” (norw. *russemel*). Tradycyjnie towarem eksportowym z Norwegii były różne gatunki ryb: flądry, dorsze i łososie. Rosjanie byli również zainteresowani wyrobami skórzanymi, wytwarzanymi przez Saamów. Handel między Pomorami a ludnością północnej Norwegii był znaczny, zwłaszcza w okresach wojny, latach nieurodzajów i przerw w dostawach towarów z południa kraju. W XIX w., kiedy rosyjski handel był największy, do najbardziej wysuniętych na północ regionów Norwegii przybywało rocznie ponad 300 pomorskich szkunerów. Statki te odwiedziły swoje stałe obszary w północnej Norwegii. Między Norwegami i Rosjanami rozwinął się odrębny język wehikularny – rosyjsko-norweski (norw. *russenorsk*). W związku prowadzoną w XVIII w. przez Danię i Norwację merkantylistyczną polityką handlową, o której wcześniej wspomniano, kupiectwo Pomorów było nielegalne.

Uwolnienie handlu w Finnmarku (1789) korzystnie wpłynęło na rozwój takich miast północnych, jak Vardø, Hammerfest czy Tromsø. Vardø stało się nieoficjalną „stolicą” Pomorów. Po stronie norweskiej, handlem z Pomorami zajmowali się kupcy, posiadający obywatelstwo kupieckie¹⁹, oraz lokalni tuzowie biznesu, zwani „królami cypla” (norw. *nessekonge*)²⁰. Od 1839 r. zezwolenie na swobodny barter z Pomorcami dotyczyło większości ludności północnej Norwegii, dzięki czemu region stał się atrakcyjnym obszarem dla osadników z południa kraju oraz Kwenów z Finlandii i ze Szwecji.

¹⁹ Obywatelstwo kupieckie jest w tradycji norweskiej jednym ze starszych historycznie określeń publicznego zezwolenia na handel. W dobie merkantylizmu prawo do handlu nabytymi towarami było przywilejem osób zamieszkujących i posiadających obywatelstwo kupieckie w miejscowości handlowej lub stacji załadunkowej. Taki system utrzymywał się do XIX w. – zob. E. Thomassen, *Handelborgerskap*, [w:] *Store Norske Leksikon*, <https://snl.no/handelsborgerskap> (dostęp: 29.10.2024).

²⁰ *Nessekonge*, dosł. ‘król cypla’, stanowiło w średniowiecznej Norwegii prześmiewcze określenie „małego króla”, który panował na terytorium nie większym niż cypel. W XVIII w. określenie zmieniło swój zakres semantyczny i używane było w stosunku do wpływowych kupców na północy kraju – B. Bandlein, *Nessekonge*, [w:] *Store Norske Leksikon*, <https://snl.no/nessekonge> (dostęp: 29.10.2024).

Norwegowie Kolscy – historia (prawie) nieznana

Początek XIX w. zmienił układ sił nie tylko w Europie kontynentalnej, ale i na Wysokiej Północy. W wyniku tzw. wojny fińskiej (1808–1809) Szwecja zmuszona była oddać Rosji Finlandię. W obliczu przegranej w wojnach napoleońskich (1799–1815) Dania, w myśl traktatu pokojowego w Kilonii (styczeń 1814 r.) zobowiązana była cedować Norwegię na rzecz Szwecji, pozostającej w aliansie z Wielką Brytanią. Ponadto Rosja dołączyła do blokady kontynentalnej Albinionu, co doprowadziło do wojny rosyjsko-angielskiej (1807–1812). Brytyjska marynarka atakowała rosyjskie miasta na północy. Były nimi Kola, Kem oraz wioski rybackie na Wybrzeżu Murmańskim. Jednak głównym celem stał się Archangielsk – rosyjskie północne centrum handlu. Skuteczność działań Brytyjczyków była znaczna; jeszcze w 1806 r. do portów w Archangielsku zawinęło 271 zagranicznych statków handlowych, natomiast dwa lata później liczba ta zmniejszyła się do 88. Wojna miała negatywny wpływ na rozwój demograficzny regionu. Po zawarciu traktatu pokojowego kontynuowany był wzmożony pobór do wojska rosyjskiego. W latach 1811–1815 populacja mężczyzn w Okręgu Archangielskim zmniejszyła się o ponad 3 tys.²¹

Również wojna krymska (1853–1856) przyczyniła się do degradacji regionu. Ostrzał HMS „Miranda” – słupa wojennego Królewskiej Marynarki Wojennej – miasto Kola doprowadził do ruiny. Atak trwający 20 godz. miał miejsce 11 sierpnia 1854 r. Na brytyjskie wystrzały artyleryjskie Rosjanie odpowiadali ogniem z broni ręcznej, gdyż miasto nie dysponowało ani jedną armatą. Konsekwencją tego asymetrycznego starcia było doprowadzenia miasta do wyludnienia, choć i przed atakiem liczba ludności była wyjątkowo skromna, gdyż wynosiła zaledwie 569 osób w 1850 r.²² Okoliczności wojenne w sposób jednoznaczny pokazały, że proces kolonizowania Półwyspu Kolskiego nie przebiegał w Rosji pomyślnie. Ponadto handel Pomorów umożliwiał odwiedzanie miast norweskich, co powodowało tworzenie porównań niewypadających na korzyść Rosjan.

Do tej mozaiki niesprzyjających okoliczności należy dodać jeszcze jeden element – niedostatek wykwalifikowanej siły roboczej. W 1861 r. car Aleksander II ogłosił uwłaszczenie chłopów. Ich liczba w latach 1811–1857 wzrosła o 44% – z 349 tys. do 500 tys.²³ Chłopi w północnych warunkach klimatycznych nie byli w stanie wygenerować odpowiedniej ilości zbiorów, co powodowało, że uprawa roli na tych obszarach była nieopłacalna. Pomimo uzyskania wolności osobistej chłopci rosyjscy nadal znajdowali się w trudnej sytuacji. Wprawdzie przysługiwały im działki rolne, jednak musieli oni

²¹ *The Barents Region...*, s. 151–152.

²² R. Davydov, E. Orekhova, „*Allow on a pilot basis...*”. *Start of the official colonization of Murman in the 19th century*, [w:] *Murman – the coast of hope. The history of colonization 1860–1940* [katalog wystawy Muzeum Varanger], Varanger 2012, s. 31.

²³ *The Barents Region...*, s. 168.

za nie zapłacić państwu. Reforma miała promować rozwój rolnictwa oraz handlu płodami rolnymi, jednak grunty nadal należały do społeczności chłopskiej (rus. *obszczina*), co utrudniało rozwój gospodarki rynkowej, gdyż nie istniał system subsydiów, umożliwiający indywidualnym rolnikom nabywanie ziemi. A zatem, mimo uwłaszczenia, w Rosji brakowało warstwy samodzielnych chłopów/rolników, nie mieli oni bowiem ani umiejętności, ani kapitału, by unieść ciężar niezależnego, „rynkowego” gospodarowania.

Choć wątek ten stanowi kluczowy punkt w rozważaniach nad dynamiką emigracji Norwegów Kolskich do Rosji, nie jest podnoszony w norweskich i rosyjskich materiałach źródłowych. Mamy tu bowiem ciekawy spłot przyczyn wypychających i przyciągających. Rosjanie cierpieli na poważne deficyty wykwalifikowanych, przedsiębiorczych rolników, wyludnioną strategiczną część kraju; Norwegom, zamieszkującym Finnmark, doskwierał głód i niedostatek ze względu na niewielkie możliwości uprawy ziemi, słabe zbiory, wynikające z braku dywersyfikacji upraw. Handel, jak wspomniano uprzednio, kontrolowany był przez kampanie z południa kraju. Już sama odległość geograficzna powodowała, że bogaci kupcy w niedostatecznym stopniu brali pod uwagę specyfikę Wysokiej Północy. W konsekwencji mentalne i ekonomiczne granice między klasami społecznymi zaczęły się pogłębiać. Ponadto lata 60. XIX w. były okresem głodu; w Finlandii przypała na lata 1866–1868, w trakcie których zmarło 8,5% populacji, natomiast w Szwecji „rok wielkiej słabości” (szw. *storsvagåret*) nastąpił w latach 1867–1869. W przypadku Finlandii konsekwencją tego zjawiska była emigracja do Murmańska²⁴.

W drugiej połowie XIX w. kilka norweskich rodzin (źródła nie podają dokładnej ich liczby) zgłosiło chęć osiedlenia się w regionie Murmańska. Henrik Adolf Mechelin, rosyjski konsul generalny w Christianii (obecnie Oslo) w latach 1850–1868 sugerował osiedlenie „od 10 do 20 rodzin pod nadzorem kompetentnego i uczciwego urzędnika”²⁵. Ciekawie tę kwestię ujmują publikacje rosyjskie:

W 1859 roku o pozwolenie na osiedlenie się na Półwyspie Kolskim wystąpili Norwegowie jako pierwsi. W ich ojczyźnie panowały ogromne podatki, głód i brak jakichkolwiek możliwości. A tu jest wolna ziemia i bogata przyroda²⁶.

²⁴ Temat Finów Kolskich stanowi ważny wątek historii kolonizacji Półwyspu Kolskiego, jednak jego omówienie wykracza poza zakres metodologiczny niniejszego artykułu. Pozycje przedstawiające to zagadnienie to m.in.: T. Lappalainen, *Fra finske skoger til Ishavet: ruijafinnes historie og fortellinger*, Turku 2011. Ciekawe są losy książki A. Haykara, *Неизвестная северная история: о трагических судьбах кольских Финнов и Норвежцев, подвергшихся политическим репрессиям* [Nieznana północna historia. O tragicznych losach Finów Kolskich i Norwegów poddanych represjom politycznym], Murzański 2020. Książka została skonfiskowana przez FSB z wydawnictwa pod zarzutem defraudacji środków ministerialnych, przeznaczonych na publikację tego materiału, *vide*: <https://www.thebarentsobserver.com/democracy-and-media/the-fsb-has-taken-a-great-interest-in-reading/127105> (dostęp: 30.10.2024).

²⁵ R. Davydov, E. Orekhova, „*Allow on a pilot basis...*”, s. 32.

²⁶ Źródło: *Как кольские норвежцы стали русскими* [Jak Norwegowie Kolscy stali się Rosjanami], <https://russian7.ru/post/kak-kolskie-norvezhcy-stali-russki/> (dostęp: 31.10.2024).

Cieężko odmówić prawdziwości twierdzeniu, że na Półwyspie Kolskim była „wolna ziemia”. Jak wcześniej wspomniano, ziemia była nie tylko wolna, a wręcz wyludniona. By stała się „obiecana”, car zadbał o jej uatrakcyjnienie w postaci wielu swobód i przywilejów prawnych. W tym miejscu pojawia się pewna trudność interpretacyjna – który z czynników wystąpił jako pierwszy? Czy obietnice cara skusiły niezamożnych Norwegów do relokacji, czy przeciwnie – „brak jakichkolwiek możliwości” zmusił mieszkańców Finnmarku do emigracji?

Interpretacja źródeł zdaje się przemawiać za pierwszą hipotezą. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można konstatować, że wysłannicy carscy w mniej lub bardziej oficjalny sposób agitowali Norwegów. Ci ostatni, skuszeni obietnicami lepszych warunków egzystencji, zwrócili się z prośbą o pozwolenie osadnictwa. Należy nadmienić, że decyzja o emigracji nie była niczym niezwykłym w tamtym okresie. W latach 1836–1915 do Ameryki Północnej wyemigrowało ponad 750 tys. Norwegów. Żaden inny kraj nordycki nie odnotował tak znacznego współczynnika emigracji w stosunku do populacji. By dostatecznie zilustrować skalę fenomenu, wystarczy wspomnieć, że w tym okresie wyemigrowało prawie tyle samo Norwegów, ilu zamieszkiwało Norwęgę w 1801 r. Emigracja do Ameryki rozpoczęła się już w latach 30. XIX w., ale nabrała znacznego tempa w latach 60. XIX w. Od 1862 r. Ameryka wyróżniała się jako ziemia obiecana, kiedy ustawa o gospodarstwach rolnych przyznała imigrantom z Europy prawa własności do ziemi. Każdy, kto chciał się osiedlić i uprawiać ziemię, otrzymywał 650 akrów do podziału i posiadania²⁷.

Nie jest zatem przypadkiem, że car rozpatrzył pozytywnie „prośbę” Norwegów już w 1860 r. Pozwolenie na osadnictwo ułatwiło decyzję niezdecydowanym. Zamiast udawać się w daleką i obarczoną wieloma ryzykami podróż za „wielką wodę”, Norwegowie udali się do miejsca lepiej znanego, oswojonego poprzez wielowiekową wymianę kulturalno-handlową. Udali się na wschód, podczas gdy zdecydowana większość wybierała zachód. Należy dodać, że kolonizowanie mało atrakcyjnych terenów Imperium Rosyjskiego poprzez zasiedlanie ich innymi etnosami było praktyką nie tylko znaną, ale szeroko stosowaną. Carya Katarzyna II, poprzez wydanie manifestów w 1762 r. i w 1763 r. zapraszała Europejczyków do kolonizacji Powołża. Osadnikom gwarantowano zachowanie ojczystego języka, wyznania i tradycji oraz szereg przywilejów cywilno-prawnych. O ile pierwszy dokument nie spotkał się z entuzjazmem, o tyle na drugi licznie odpowiedzieli Niemcy. W latach 1764–1766 na brzegach Wołgi powstały 104 kolonie niemieckie, dając początek nowemu etnosowi w Rosji – Niemcom Nadwołżańskim²⁸. Analogicznie postąpił car Aleksander I, rozpoczynając program osadnictwa rolnego dla Żydów.

²⁷ J. Nerbøvik, *Utvandringa frå Noreg til Nord-Amerika*, [w:] *Store Norske Leksikon*, https://snl.no/Utvandringa_fr%C3%A5_Noreg_til_Nord-Amerika (dostęp: 1.11.2024).

²⁸ J. Mędelśka, *U źródeł dialektu kulturalnego Niemców Radzieckich: żywiołowa sowietyzacja języka*, „Slavia Orientalis” 2016, t. LXV, nr 4, s. 765.

Do tego celu przeznaczono wyludnione tereny w chercońskiej i jekaterynosławskiej guberni. Wielu Żydów skorzystało z tej okazji i rozpoczęło działalność rolniczą. Za pomocą takiej polityki chciano Żydów zintegrować i zmienić w „produktywnych obywateli”²⁹. Ochotnikom, którzy zdecydowali się uprawiać rolę, oddano bezpłatnie do użytku dziewicze tereny na specjalnie wyznaczonych obszarach³⁰.

Po wtóre, Norwegowie, mimo że w swoim kraju cierpieli biedę, byli bardziej zamożni od Rosjan. W raporcie N.M. Gartinga, gubernatora Archangielska, do cara czytamy:

Koloniści budowali sobie małe domy składające się z jednego, dwóch, a nawet trzech izb. Z zewnątrz były pokryte darnią i miały żeliwne piece, które przywieziono z Norwegii. Oprócz rybołówstwa zajmowali się hodowlą bydła i uprawą warzyw: ziemniaków, rzepy, brukwi, rzodkwi i innych. Gospodarstwa liczyły łącznie 42 krowy, 8 byków, 16 cieląt i 112 owiec³¹.

Norwegowie wyhodowali specjalną rasę krów, zwaną *finnmarkskveg*, dobrze przystosowaną do panujących warunków. Średnią produkcję oszacowano na 1000 l mleka rocznie, ale liczba ta nie jest pewna. W powiecie nie było prawie żadnego gospodarstwa rolnego, w którym by prowadzono „choćby ślad rachunków za mleko”³². Owce uważano za opłacalne zwierzęta gospodarskie. Około 1890 r. pogłowie szacunkowo wynosiło 25 tys. w powiecie. Rasa owiec nie była szlachetna, ale wydajność zdawała się być zadowalająca. Owce kociły się zwykle dwa razy w roku³³. Nie ulega zatem wątpliwości, że oprócz bezcennych kompetencji rolniczo-rybołówczych Norwegowie wnieśli znaczny kapitał w postaci mienia ruchomego. Znaczne były to zasoby, biorąc pod uwagę, że przywiozło go ze sobą zaledwie sto dusz (59 mężczyzn i 46 kobiet)³⁴. Henrik Adolf Mechelin, rosyjski konsul generalny w Christianii (obecnie Oslo), w latach 1850–1868 uważał „eksperyment za pomyślny”. O deficycie wyspecjalizowanych rolników na Półwyspie Kolskim *expressis verbis* wypowiadał się Nikołaj Jakowlewicz:

²⁹ R. Service, *Trocki. Demon czerwonego terroru*, Warszawa 2024, s. 41.

³⁰ W.N. Nikitin, *Евреи и земледельцы. Историческое, законодательное, административное и бытовое положение колонии со времён их возникновения до наших дней 1807–1887* [Żydzi-rolnicy. Sytuacja historyczna, legislacyjna, administracyjna i codzienna kolonii od chwili ich powstania do czasów współczesnych 1807–1887], СПб.: Тип. газеты „Новости” 1887, t. XIV, s. 686–687.

³¹ R. Davydov, E. Orekhova, *Norske kolonister på Murmankysten 1860–1940*, „Ottar. Populærtenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum Universitetsmuseet” 2017, nr 314(1), s. 18.

³² Forestilling til Det Kongelige Landbruksdepartement angaaende Landbruget og Eiendomsforholdene i Finmarken, 1901, s. 7, 14.

³³ Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, Avgitt til Justis- og politidepartementet, <https://www.regjeringen.no/contentassets/fcd80282bb0e4cfba577dbb44fc45148/no/pdfa/nou199419940021000dddpdfa.pdf> (dostęp: 31.10.2024).

³⁴ Ibidem.

Osady te powinny pełnić tę samą rolę dla rybołówstwa, jaką modelowe gospodarstwa odgrywały dla rolnictwa, aby inni rybacy przybywający z Pomorii mogli zobaczyć tu faktycznie nowe gałęzie przemysłu rybnego (...). Mogliby się tu także zapoznać z budową norweskich statków rybackich (...) konieczne jest osiedlenie tu zarówno rybaków rosyjskich, jak i norweskich, aby te osady mogły spełniać takie zadanie³⁵.

Powyższe słowa zaskakują nie tylko swoją bezpośredniością. Również ich autor budzi co najmniej zaskoczenie, gdyż Danilewski był przedstawicielem nowego słowianofilstwa i głównym teoretykiem panslawizmu. W swoim głównym dziele *Rosja a Europa* (1869) postulował mobilizację kulturową i polityczną Rosji, konsolidację Słowian przeciw niebezpieczeństwu z Zachodu. Norwegowie musieli swoją pracowitością i przedsiębiorczością robić pozytywne wrażenie, nawet na osobach o tak skrajnych poglądach.

Kolejnym argumentem przemawiającym za tym, że Rosjanom bardzo zależało na kolonizacji Półwyspu Kolskiego, świadczy cały katalog udogodnień i świadczeń dla nowo przybyłych. Pierwsze świadczenia dla kolonistów na Wybrzeżu Murmańskim wprowadzono w 1860 r. i dotyczyły one Norwegów (Finowie, choć będący osobnym etnosem, traktowani byli odmiennie). Zwolnieni byli z podatków i służby wojskowej. Od 1868 r. rząd imperium rosyjskiego wielokrotnie wydawał zarządzenia, które określały wielkość i czas trwania różnych świadczeń mających na celu przyciągnięcia nowych osadników. Główne dokumenty obejmowały dekret Komitetu Ministrów i rozporządzenie w sprawie świadczeń przyznawanych kolonistom na Wybrzeżu Murmańskim. Jeszcze na początku XX w. koloniści byli zwolnieni ze służby wojskowej, obowiązków rady powiatowej (ros. *Ziemstvo*) przez osiem lat od daty relokacji, płacenia podatków państwowych oraz innych opłat. Mieli prawo do importowania sprzętu i soli potrzebnej do połowów, towarów suchych i towarów kolonialnych bez cła. Koloniści mogli również łowić ryby w jeziorach i rzekach oraz polować w pobliżu swoich kolonii. Luterkańscy osadnicy z Norwegii i Finlandii cieszyli się wolnością wyznania. Ci z nich, którzy nie znali języka rosyjskiego, mogli prowadzić korespondencję z władzami w ojczystym języku – fińskim lub norweskim. Aparat administracyjny kolonii był tworzony na podstawie wybieralnej administracji publicznej. Zgromadzenie wiejskie, składające się z gospodarzy, podejmowało wspólne rozwiązania dla kolonii. Oprócz świadczeń koloniści otrzymywali od państwa dodatki i pożyczki, które musieli przeznaczyć na budowę statków rybackich, mieszkania i zakup sprzętu rybackiego. Pożyczka była udzielana pod zastaw majątku. Koloniści mogli korzystać z zasobów lasów państwowych, aby budować domy i pełnomorskie statki rybackie, ale drewno odpowiedniej jakości trudno było znaleźć na wybrzeżu³⁶.

³⁵ R. Davydov, E. Orekhova, „*Allow on a pilot basis...*”, s. 32.

³⁶ Ibidem, s. 31–32.

Jednak powyższe regulacje nie znalazły odzwierciedlenia w rzeczywistości. Świadczy o tym emigracja Finów z Półwyspu Kolskiego do Ameryki w latach 80. XIX w. Fiński wikariusz i sędzia Karl Ruben Jauhiainen (1859–1939) udał się z posługą duchową na Wybrzeże Murmańskie. W swoim raporcie z 1889 r. zanotował następującą obserwację:

Bilet za biletem [do Ameryki] wysyłano pocztą, a zaraz potem dom kolonistów sprzedawano za każdą oferowaną cenę, podobnie jak bydło, jeśli rodzina je posiadała. Wkrótce byli na zachodnim brzegu Oceanu Atlantyckiego³⁷.

W 1882 r. kolonie na Półwyspie Kolskim (Pummanki, Vaitolahti, Ura Guba, Saniuvono) opuściło łącznie 60–70 osób, co stanowiło 8% populacji, a w 1889 r. z kolonii Pummanki wyjechało 8–9 rodzin. Nikołaj Aleksandrowicz Kachalov, gubernator archangielskiej guberni w latach 1869–1870, odwiedził Wybrzeże Murmańskie w 1870 r. Zastał mieszkańców żyjących w nędznych warunkach, zwłaszcza kolonizatorów rosyjskich. Wielu z nich mieszkało ziemiankach. Obiecane przez państwo pożyczki nie zostały wypłacone. Władze nie udzieliły żadnej pomocy, a system własności ziemskiej był niejasny³⁸.

Piętnaście lat po rozpoczęciu kolonizacji nordyckiej rząd imperialnej Rosji podniósł alarm. W 1881 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przygotowało tajny raport *Materiały dotyczące rozwiązań związanych z północą Rosji, Murmańskiem i portami Morza Białego*. Rząd uznał, że emigranci zbudowali w krótkim czasie prosperującą strefę ekonomiczną w tundrze. W stustronicowym dokumencie zawarto konkluzję, że fińsko-szwedzko-norweska kolonizacja Wybrzeża Murmańskiego była ogromnym błędem politycznym, który doprowadził do „pokojowego podboju naszego zachodniego wybrzeża”³⁹. Zaproponowano szereg środków zaradczych: reformę administracyjną (likwidację specjalnego okręgu kolonistów), rozwój infrastruktury w celu reorientacji kolonistów ze Szwecji-Norwegii do Rosji, przyciągnięcie rdzennych Rosjan do osiedlania się na wybrzeżu Morza Barentsa i wreszcie rusyfikację kolonistów⁴⁰. Wiele przesłanek wskazuje

³⁷ Cyt. za: L. Pantala, *Kuolan niemimaalla käyneiden suomalaisten tiedemiesten matkakertomuksia*, Rovaniemi 2008, s. 116.

³⁸ L. Rantala, *The emigration of Finns living on the Murman coast to Northern America*, <https://www.varan.germuseum.no/murman/murman-articles/murman-the-emigration-of-finns/> (dostęp: 1.11.2024).

³⁹ Za: A. Kotlarczyk, *The Nordic threat: Soviet ethnic cleansing on the Kola Peninsula*, [w:] *The sea of identities. A century of Baltic and East European experiences with nationality, class, and gender*, red. N. Götz, Sztokholm 2014, s. 57.

⁴⁰ Ibidem, s. 41–53.

na to, że proces ten nie był motywowany chęcią rusyfikacji, a bardziej dążeniem do zachowania jedności i integralności państwa rosyjskiego⁴¹.

W istocie, nordyccy przybysze wybrali odizolowany styl życia i zazwyczaj woleli nie mieszać się z miejscową ludnością rosyjską. Norwegowie utworzyli swoje osady w Tsipnavolok, Kildin i Terebirk, Finowie – w Murmasjö, Kovda i Kosoi worot. „Skan-dynawskie osady” różniły się również wyglądem oraz sposobem zagospodarowania terenu, w porównaniu z wioskami rosyjskimi⁴²:

Nie ma stert łąna, leżącego w pobliżu domów, zanieczyszczającego powietrze smrodem. Wszystko jest starannie zbierane i wywożone na pastwiska jako nawóz. W rezultacie jałowa pustynia zamieniła się w piękne trawiaste pastwiska, a hodowla była w fińskich koloniach jest w stanie rozkwitu w porównaniu z Rosjanami. W domach jest również zauważalne pragnienie wygody. Prawie każdy ma książki, a nawet prenumeruje gazety, choć nie te z Rosji⁴³.

Z punktu widzenia kolonizatorów pierwsze lata pobytu na Półwyspie Kolskim były bardzo korzystne. Bjørne Jørstad, potomek norweskich osadników, wspominał pobyt pozytywnie⁴⁴:

Zajmowaliśmy się rybołówstwem i polowaniem na renifery. Tsypnavolok było udaną i bardzo żywotną osadą. Mieliliśmy rosyjskiego nauczyciela, więc chodziliśmy do szkoły i uczyliśmy się rosyjskiego.

Przed I wojną światową większość norweskiej diaspory mieszkała na Półwyspie Rybackim. Według rosyjskich źródeł z 1915 r. na wybrzeżu Zatoki Murmańskiej mieszkało zaledwie 290 kolonistów. O stopniu zintegrowania Norwegów z rdzennymi mieszkańcami może świadczyć fakt, że Norweżki pracowały w latarni Swiatonoskoj, co jest o tyle istotne, że jeszcze na początku XX w. byli zatrudnieni w niej tylko Rosjanie⁴⁵. Z biegiem lat latarnia stała się miejscem zarobkowania norweskich gospodyń domowych.

⁴¹ J.P. Nielsen, *The Murman Coast and Russian Northern policies ca. 1855–1917*, [w:] *The North my nest is made. Studies in the history of the Murman colonization 1860–1940*, red. A. Jurczenko, J.P. Nielsen, Petersburg 2005, s. 22.

⁴² T. Britskaja, *The FSB has taken a great interest in reading. Security officers have confiscated a book about repressed Finns from the printing house*, <https://www.thebarentsobserver.com/democracy-and-media/the-fsb-has-taken-a-great-interest-in-reading/127105> (dostęp: 1.11.2024).

⁴³ Fragment wywiadu udzielonego przez Agnieszę Haykarę, na potrzeby wspomnianej książki (zob. przyp. 26).

⁴⁴ M. Jentoft, *Memorial – det moderne Russlands samvittighet*, <https://www.aksess-tidsskrift.no/reportasje/memorial-det-moderne-russlands-samvittighet/114226> (dostęp: 1.11.2024).

⁴⁵ Ibidem.

Mapa 1. Latarnia Swiatonoskoj

Źródło: opracowanie własne.

W uścisku Sowietów

Zwycięstwo Norwegów Kolskich nad przeciwnościami losu i przyrody okazało się pyrrusowym. Wspomniane wcześniej przejawy przedsiębiorczości, gospodarności oraz zaradności stały się po rewolucji 1917 r. podstawą do wyroków skazujących.

Początkowo polityka bolszewików w stosunku do Norwegów była łagodna, w myśl marksistowskiej doktryny, że koloniści należący do klasy biedniejszych rolników i rybaków, pozostaną lojalni polityki społeczno-ekonomicznej. Jak na ironię, grupa ta reprezentowała, pożądaną przez Bolszewików, „prymitywną komunistyczną społeczność”⁴⁶. Jednak nie wszyscy rządzący podzielali tak optymistyczny pogląd. W 1925 r. z inicjatywy Feliksa Dzierżyńskiego powstał Instytut Badań nad Północą (rus. *Institut Izuczenija Sewera*), a już w następnym roku naukowcy z tego instytutu opublikowali badanie społeczno-demograficzne osadników obwodu murmańskiego⁴⁷. W 1927 r. w Radzieckiej Akademii Nauk przygotowano mapę etnograficzną tego rejonu z opisem osadnictwa Saamów, Finów i Norwegów. W 1929 r. komisja planowania obwodu murmańskiego, dyskutująca o przyszłym rozwoju demograficznym regionu, przeprowadziła następującą analizę⁴⁸:

Murmańsk został w dużej mierze skolonizowany nie przez Rosjan, ale przez Finów i Norwegów, co z pewnością miało negatywny wpływ, w szczególności było to jednym z powodów oddania Finlandii w 1920 r. części naszego terytorium Murmańska Zachodniego⁴⁹.

Z tej przyczyny komisja podjęła decyzję o przeniesieniu 2 tys. gospodarstw etnicznych rosyjskich rybaków na Wybrzeże Barentsa. Lokalne władze radzieckie postrzegały osady nordyckie jako problem bezpieczeństwa, głównie ze względu na strategiczne położenie Murmańska i zasoby naturalne. W konsekwencji 12 tys. żołnierzy marynarki wojennej zostało skoszarowanych w rejonie Polarnyj. Natomiast badania geologiczne, przeprowadzone w latach 20. XX, umożliwiły otwarcie kopalń i industrializację regionu. Co ciekawe, mimo rosnącej nieufności w stosunku do Norwegów 21 marca 1930 r. powstała kolektywizowana fabryka ryb – „Gwiazda Polarna”. Współpraca miała poprowadzić rybaków do „lepszego przyszłości”, jednak z lektury referatu spotkania wynika, że pomysł nie spotkał się z entuzjazmem⁵⁰.

⁴⁶ A. Kotlarczuk, *The Nordic threat...*, s. 58.

⁴⁷ Ibidem, s. 59.

⁴⁸ Archiwum Państwowe Obwodu Murmańskiego (GAMO), opis 1, sprawa 322, s. 28–29.

⁴⁹ Zgodnie z traktatem z Tartu z 1920 r. Rosja Radziecka przekazała Finlandii obszar Petsamo (Pieczen-ga). W latach 1584–1919 terytorium to było częścią regionu archangielskiego w Rosji.

⁵⁰ M. Jentoft, *Memorial...*

„Badania” instytutu miały jeden cel – przygotowanie makabrycznie dokładnej listy ofiar. Temu służyło zbadanie mniejszości etnicznych na północy, zliczenie ich, wskazanie ich proporcji w stosunku do grupy większościowej, podanie liczby rodzin i ich członków. Kolejnym krokiem, zmierzającym ku planowanej czystce było zamknięcie konsulatów w obwodach murmańskim i archangielskim. W 1937 r. NKWD przeprowadziło masowe aresztowania „osób powiązanych i stowarzyszonych z norweskim konsulem” Archangielsku, oskarżając ten ostatni o bycie „gniazdem szpiegostwa”. Podczas operacji specjalnej aresztowano 63 osoby (w tym Martina Ulsena, norweskiego przedsiębiorcę handlowego z miasta Kola), zamknęto konsulat, a norweski konsul Albert Viklund, który dorastał w Rosji, został zmuszony do opuszczenia Związku Radzieckiego⁵¹.

Norwegowie zwracali się najczęściej o pomoc do Szwedów przy konsulacie w Archangielsku. Jesienią 1937 r. rząd radziecki zażądał zamknięcia szwedzkiego konsulatu w Leningradzie, a grudniu tego samego roku na wniosek rządu radzieckiego zamknięto również tamże fiński konsulat. Działania były tak skonsolidowane, że do stycznia 1938 r. w północno-zachodniej Rosji nie miał siedziby ani jeden przedstawiciel państw nordyckich⁵². W latach 1937–1938 NKWD sfabrykowało istnienie szeregu „organizacji podziemnych” na Półwyspie Kolskim; Norwegowie zostali oskarżeni o szpiegostwo na rzecz Norwegii i Niemiec jako członkowie fikcyjnej organizacji szpiegowskiej – „Błękitnego Krzyża lub Zakonu Różokrzyżowców”, a Finowie mieli być agentami Sztabu Generalnego Finlandii i biura Petsamo fińskiej tajnej policji Valpo⁵³. Łącznie w latach 1937–1938 w rejonie Murmańska aresztowano 694 Finów, 68 Samów⁵⁴, 23 Norwegów i 6 Szwedów, co stanowiło około jedną piątą dorosłej populacji należącej do tych narodowości⁵⁵. Większość ofiar została rozstrzelana. Egzekucje przeprowadzała tzw. *trojka* – trzyosobowy „trybunał”, składający się z lokalnego szefa policji i prokuratora oraz sekretarza partii. Współczynnik śmiertelności aresztowanych podczas Wielkiego Terroru wśród Norwegów Kolskich wynosił 77%, co jest wartością wyższą niż mediana wynosząca 73,8% dla wszystkich grup ofiar „operacji narodowych” NKWD⁵⁶. O grozie tamtego okresu mówią nie tylko (nieliczne) opracowania naukowe. Powstają również publikacje, opisujące historie prywatnych osób, które opisywane zjawiska dotknęły w sposób bezpośredni:

⁵¹ A. Kotlarczuk, *The Nordic threat...*, s. 60–61.

⁵² M. Jentoft, *Memorial...*

⁵³ A. Kotlarczuk, *Kola Sami in the Stalinist terror: a quantitative analysis*, „Journal of Northern Studies” 2014, nr 6(2), s. 66–67.

⁵⁴ Losy Saamów Kolskich stanowią zajmujący, choć odrębny temat, por. R.P. Wheelersburg, N. Gutsol, Babinski and Ekostrovski. *Saami Pogosty on the Western Kola Peninsula, Russia from 1880 to 1940*, „Arctic Anthropology” 2008, nr 45(1), s. 79–96, DOI: 10.1353/arc.0.0004.

⁵⁵ A. Kotlarczuk, *The Nordic threat...*, s. 79.

⁵⁶ Eadem, *Kola Sami...*, s. 67.

W lutym 1938 roku Oiva i ja świętowaliśmy pierwsze urodziny naszego dziecka. Pamiętam, że Elvi stawiał wtedy swoje pierwsze kroki. Sześć dni później, 16. lutego 1938 r., przyszli okrutni mordercy i zabrali ze sobą Oivę. Tuż przed wyjściem Oiva podniósł naszą córeczkę na środku salonu i powiedział: Elvi, biegnij do tatusia! A potem po raz ostatni zatoczyła się na kolana ojca. Jak się żegnaliśmy, już nie pamiętam, to była okrutna noc. Pobiegłem za Oivą i tymi, którzy go aresztowali. Na zewnątrz, jak zwykle w lutym, padał mocny śnieg. Oiva siedł do przodu z odwróconymi plecami z wysoko uniesionymi rękami i wołał do mnie: „Tyyne, kochanie, wróć!” I tak jego piękna istota zniknęła na zawsze w zameci. Nigdy więcej nie dane mi było go zobaczyć⁵⁷.

Przytoczony fragment dotyczy tragicznych losów młodego małżeństwa – Tyyne i Oiva Mantere, którzy – jak wielu innych kolonizatorów – marzyli o spokojnym życiu. Najpierw Veikko, brat Oiva, został zamordowany przez NKWD, a następnie Oivo, który po przetransportowaniu do Leningradu, osadzeniu w więzieniu i torturach został zabity 3 sierpnia 1938 r. Miał 24 lata.

Większość osób poddanych represjom była skazana na podstawie § 58 (działalność kontrrewolucyjna i szpiegostwo) sowieckiego kodeksu karnego, który wszedł w życie 6 czerwca 1927 r. Szczególnie pkt 6 tego paragrafu dotyczący szpiegostwa na rzecz innego kraju miał zastosowanie w stosunku do Norwegów. Nabral on szczególnego znaczenia po przemówieniu Stalina, wygłoszonym na przełomie lutego i marca 1937 r., na spotkaniu plenarnym komitetu centralnego partii komunistycznej, w którym Józef Wiszarionowicz domagał się czujności w stosunku do agentów i szpiegów zagranicznych. Ponadto § 58 zawierał zapisy o skutecznym eliminowaniu jednostki w okresie Wielkiego Terroru: pkt 7 – o sabotażu, pkt 8 – o działalności kontrrewolucyjnej, pkt 10 – o propagandzie i agitacji przeciwko rządowi sowieckiemu, pkt 11 – o uczestnictwie w grupach antysowieckich. Rzadziej stosowano pkt 84, dotyczący nielegalnego przekroczenia granicy. Lista Norwegów, którzy bezprawnie zostali skazani na śmierć w latach 1920–1950, obejmuje 48 osób⁵⁸.

Kulminacja czystki etnicznej w stosunku do Norwegów i Finów Kolskich przypadła na rok 1940. Argumentem przemawiającym za użyciem przez reżim radziecki masowej przemocy wobec mniejszości nordyckich w celu zabezpieczenia regionu murmańskiego była wojna zimowa. W styczniu 1940 r. radzieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych oskarżyło Szwecję i Norwegię o wspieranie Finlandii i planowanie wojny na szeroką skalę przeciwko Związkowi Radzieckiemu. W swoim przemówieniu w Radzie Najwyższej 29 marca 1940 r. szef rządu i Minister Spraw Zagranicznych Władimir Mołotow wyjaśnił radzieckiej elicie powody wojny zimowej, obwiniając Wielką Brytanię, Francję

⁵⁷ T. Lappalainen, op. cit., s. 166.

⁵⁸ M. Jentoft, *De som dro østover...*, s. 278–289.

i Szwecję o wspieranie Finlandii przeciwko ZSRR. Według Mołotowa wielkie mocarstwa zamierzały wykorzystać Finlandię, Szwecję i Norwegię jako punkt startowy do przyszłej wojny. Powyższymi względami tłumaczył radziecką okupację obszaru Petsamo (Pieczengi), która miała na celu ochronę regionu murmańskiego i linii kolejowej⁵⁹. Z osady Tsypnavolok na przełomie czerwca i lipca 1940 r. deportowano 104 osoby, a do relokacji na całym Półwyspie Kolskim przymuszono 6973 osoby, wśród których byli Finowie, Norwegowie, Szwedzi, Bałtowie (populacja Saamów nie jest ujęta w tej liczbie)⁶⁰. Większość Norwegów Kolskich trafiła do Karelii, a następnie, jeszcze w czasie wojny, zostali oni wysłani do małej miejscowości Tarza głęboko w lasach na południe od Archangielska. Wielu zmarło z głodu i niedożywienia, jeszcze w trakcie transportu.

Stąd [z Karelii – S.H.] byliśmy zmuszeni siłą do ewakuacji. Zostaliśmy skierowani do lasów Archangielska. Stało się to latem 1941 roku, kiedy wybuchła nowa wojna między Finlandią a Związkiem Radzieckim. Przeniesiono tu tylko naszych ludzi, a podróż była jeszcze bardziej okrutna niż pierwsza podróż z wybrzeża Murmańska do Karelii. Celowo przewieziono nas do Archangielska, gdzie mieliśmy umrzeć z głodu. Wielu zmarło z głodu i chorób już podczas długiej podróży. Nie mieliśmy ze sobą „porządnego” jedzenia, a niektórzy z nas byli całkowicie go pozbawieni. Pociągi celowo trzymano na stacjach przez bardzo długi czas. W czasie postoju, tygodniami mieszkaliśmy na dobrze strzeżonych stacjach kolejowych. Musieliśmy jeść odpady, robaki, zwłoki zwierząt, psów i kotów oraz zgniłe ziemniaki, które znaleźliśmy na polach. Ludzi nękały różne choroby. Nie otrzymaliśmy pomocy żadnej lekarskiej. Ludzie ginęli jak muchy, nikt nie chciał nam w żaden sposób pomóc⁶¹.

Warto zwrócić uwagę na całkowitą rozbieżność narracji, dotyczącą tego okresu.

Podczas II wojny światowej część Norwegów została radiooperatorami Armii Czerwonej, agentami NKWD, oficerami wywiadu i pilotami. Po wojnie ocalałym pozwolono wrócić na wybrzeże Murmańska, ale Półwysep Rybachy i Cypnawołok stały się zamkniętą strefą wojskową. Część Norwegów osiedliła się we wsi Port Władimir. Większość z nich zasymilowała się z Rosjanami⁶².

⁵⁹ A. Kotlarczuk, *Kola Sami...*, s. 68.

⁶⁰ M. Jentoft, *De som dro østover...*, s. 290. Deportacja tak znacznej liczby ludności doprowadziła do ponownego wyludnienia regionu, pozbawiła go również stabilnej i produktywnej siły roboczej. Mienie oraz obiekty kultu w postaci kościołów protestanckich i saamskich cerkwi prawosławnych zostały zniszczone.

⁶¹ T. Lappalainen, op. cit., s. 133.

⁶² Źródło: <https://russian7.ru/post/kak-kolskie-norvezhcy-stali-russki/> (dostęp: 2.11.2024) Przytoczony fragment pochodzi z rosyjskojęzycznej strony i jest opatrzony datą 2017 r. Wynika z niego jednoznacznie, że rosyjska polityka historyczna niewiele się zmieniła od czasów sowieckich, próbując zatuzszować niechlubne wydarzenia, prokurowane przez Rosjan.

Po II wojnie światowej Półwysep Kolski jako radzieckie pogranicze NATO stał się najbardziej zmilitaryzowanym i najbardziej bezpiecznym obszarem kraju. Deportowane grupy nordyckie nigdy nie powróciły. Wiele deportowanych narodów zostało zrehabilitowanych na zasadzie zbiorowej. Fenomen Norwegów jest podobny do przypadku Niemców Nadwołżańskich, radzieckich Koreańczyków (Koryo-saram or Koryoin) i Polaków, którzy nie otrzymali po wojnie pozwolenia na powrót do domu i nie odzyskali wolności osobistej. Wobec tych grup zastosowano karę zbiorową, bez względu na to, co poststalinowska rehabilitacja oferowała na poziomie indywidualnym.

Postscriptum, czyli losy współczesne

Dopiero wprowadzenie *glasnosti* umożliwiła Norwegom Kolskim ponownie zabrać głos. We wrześniu 1992 r. wyrazili oni chęć powrotu do Norwegii. W 1995 r., po trzech latach śledztwa, Gunnar Berge, minister gminy Rogalandu, i Minister Sprawiedliwości Grete Faremo zawarli porozumienie, dzięki któremu Norwegowie Kolscy mogli się repatriować. Jednak ich sytuacja ekonomiczno-prawna była trudna, o czym donosiła prasa⁶³.

Mimo umożliwienia repatriacji regulacje prawne dotyczące obywatelstwa Norwegów Kolskich weszły w życie dopiero 1 stycznia 2010. W § 8–3 przepisów prawnych dotyczących nabycia i utraty obywatelstwa norweskiego znajduje się następujący zapis:

W przypadku wnioskodawców będących potomkami obywateli Norwegii, którzy wyemigrowali do obwodu murmańskiego lub archangielskiego w Rosji od drugiej połowy XIX wieku do zamknięcia granicy rosyjskiej pod koniec lat dwudziestych XX wieku i którym udzielono zezwolenia na pobyt, ponieważ osoba przebywająca w pytanie ma szczególny związek z Norwegią, warunki określone w art. 7 akapit pierwszy lit. D i E ustawy o obywatelstwie nie mają zastosowania. Osoba składająca wniosek musi jednak mieszkać w tym kraju przez ostatnie dwa lata i posiadać zezwolenie na pobyt na okres co najmniej jednego roku. Pobytu w jednym lub większej liczbie okresów składania wniosków wlicza się do okresu dwóch lat⁶⁴.

Na stronie Ministerstwa ds. Imigracji (UDI) znajdują się zapisy doprecyzowujące⁶⁵:

Jeśli jesteś potomkiem obywateli Norwegii, którzy wyemigrowali do obwodu murmań-

⁶³ Por. J.G. Furuly, *Kolanordmenn lever på sosialen*, <https://www.aftenposten.no/norge/i/73dAK/kolanordmenn-lever-paa-sosialen> (dostęp: 2.11.2024).

⁶⁴ Foorskrift om erverv og tap av norsk statsborgerskap (statsborgerskriften), https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-06-30-756/KAPITTEL_8#%C2%A78-4 (dostęp: 2.11.2024).

⁶⁵ Mimo że tekst może zaskakiwać użyciem czasowników w 2. os. l. poj., są to konstrukcje charakterystyczne dla języka norweskiego i z tej przyczyny zostały zachowane w tłumaczeniu.

skiego lub archangielskiego w Rosji od drugiej połowy XIX wieku do zamknięcia granicy rosyjskiej pod koniec lat dwudziestych XX wieku („Norwegowie Kolscy”) możesz uzyskać zwolnienie z wymóg posiadania zezwolenia na pobyt stały, a także wymóg ośmiu lat pobytu w Norwegii w ciągu ostatnich jedenastu lat. Aby skorzystać z prawa do wyjątku, musisz:

- mieć pozwolenie na pobyt lub pracę w Norwegii, ponieważ masz związek z Norwegią jako potomek „Norwegów Kolskich”, oraz
- przebywałeś w Norwegii przez ostatnie dwa lata i posiadasz zezwolenie na pobyt lub pracę na okres co najmniej jednego roku.

Jeżeli przed wyjazdem do Norwegii byłeś w związku małżeńskim z Norwegiem Kolskim, od chwili zawarcia małżeństwa jesteś uważany za małżonka obywatela Norwegii. W takim przypadku podlegasz zasadom mającym zastosowanie do osób pozostających w związku małżeńskim z obywatelem Norwegii, ale nie obowiązuje wymóg posiadania zezwolenia na pobyt w Norwegii przez pięć z ostatnich dziesięciu lat. Te same wyjątki mają zastosowanie, jeśli jesteś zarejestrowanym partnerem lub konkubentem.

Jak wynika z powyższych zapisów, Norwegowie zachowali daleko idącą wstrzeżność z jednoczesnym uwzględnieniem kontekstu historycznego i potrzeb konkretnej grupy.

W istocie pozornie niewiele znacząca historia, która wydarzyła się w XIX w. i dotknęła „zaledwie” 1 tys. osób, może wydawać się marginalną, jednak ma ona swoje realne konsekwencje aż po czasy współczesne. Na skutek repatriacji kwestia przyznawania obywatelstwa oraz nadawanie w związku z nim świadczeń socjalnych, takich jak emerytura, wymagały regulacji⁶⁶. Opinię publiczną poruszyła historia Lilly Jørstad, mezzosopranistki, która swoją edukację muzyczną zdobywała w konserwatorium w Tromsø. Jako osoba urodzona w rodzinie Norwegów Kolskich w Rosji miała znaczne problemy w uzyskaniu norweskiego obywatelstwa. Powstał nawet blog, w którym prezentowane były listy poparcia dla artystki⁶⁷; artykuł opisujący sytuację Lilly ukazał się na stronie Norweskiego Arktycznego Uniwersytetu w Tromsø⁶⁸. Lilly otrzymała odmowę z biura Prezesa Rady Ministrów, w której zostaje ona uzasadniona niespełnieniem wymogów prawnych odnoszących się do długości pobytu w Norwegii. Ostatecznie, po 11 latach starań, przy wsparciu prawników, artystka otrzymała paszport norweski w 2017 r. Sama zainteresowana nie ukrywała, że kierowały nią nie tylko kwestie poczucia tożsamości i autoidentyfika-

⁶⁶ A. Moe, *Eldre Kola-nordmenn får pensjon*, <https://www.nrk.no/norge/eldre-kola-nordmenn-far-pensjon-1.517759> (dostęp: 2.11.2024).

⁶⁷ Zob. <https://kolanordmenn.blogspot.com/2014/01/vi-som-sttter-lilly-jrstad-gi-lilly.html> (dostęp: 2.11.2024).

⁶⁸ B.H. Larssen, *UNE står fast på statsborger-nei. Utlendingsnemnda (UNE) står fast på at deres vedtak er korrekt i Lilly Jørstad-saken*, <https://uit.no/Content/364031/UNE%20og%20Lilly%20J%C3%B8rstad.pdf> (dostęp: 2.11.2024).

cji, lecz również sfera formalna. Jako obywatelka Federacji Rosyjskiej miała utrudnione możliwości koncertowania zagranicznego oraz uczestnictwa w konkursach⁶⁹.

Fenomen Norwęgów Kolskich manifestuje się nie tylko na poziomie historii indywidualnych. Odegrał on istotną rolę w polityce międzynarodowej. Jednak aby uzasadnić tę tezę, należy zrobić krótki komentarz do jednego wątku w relacjach norwesko-rosyjskich ostatniej dekady.

W 2011 r. między Norwegią a Rosją została podpisana umowa o rozgraniczeniu obszarów morskich i współpracy na Morzu Barentsa i Oceanie Arktycznym, dotycząca konsensusu w wyznaczeniu granicy wód terytorialnych obu państw⁷⁰. Porozumienie podpisał ówczesny Minister Spraw Zagranicznych Norwegii Jonas Gahr Støre i Minister Spraw Zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow. Dokument wszedł w życie w dniu 7 lipca 2011 r., unieważniając tym samym wcześniejszą umowę między Norwegią a Związkiem Radzieckim z dnia 11 stycznia 1978 r. w sprawie tymczasowych praktycznych ustaleń dotyczących połowów na przyległym obszarze Morza Barentsa, tzw. umowa o szarej strefie (norw. *Gråsonavtalen*).

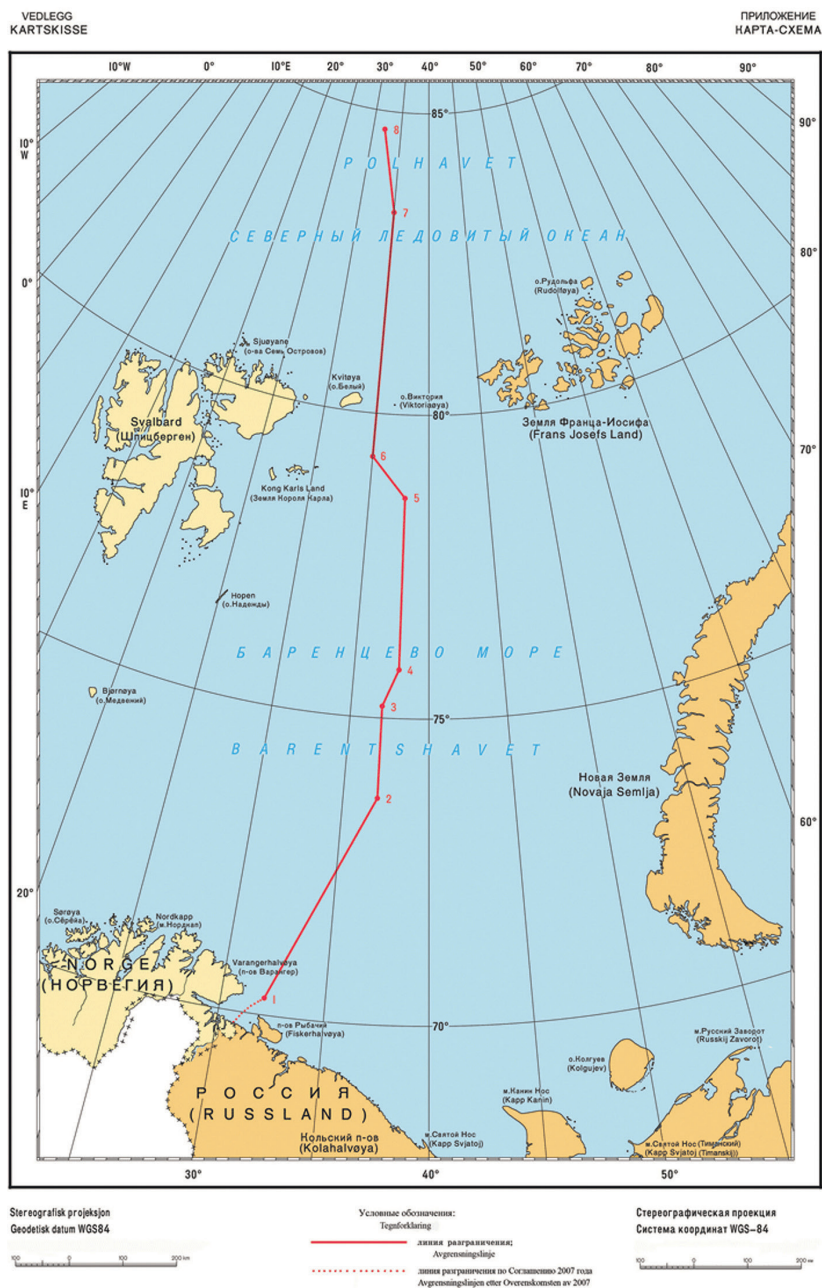
Negocjacje w sprawie rozgraniczenia morskiego między Norwegią a Rosją na Morzu Barentsa i na Oceanie Arktycznym trwały czterdzieści lat. Zawarcie porozumienia rozwiązało najważniejszą od kilkudziesięciu lat nierozstrzygniętą kwestię między wspomnianymi państwami. Zgodnie z oficjalnym stanowiskiem strony norweskiej „umowa zawiera także postanowienia zapewniające kontynuację szerokiej i dobrej norwesko-rosyjskiej współpracy w zakresie rybołówstwa, a także postanowienia dotyczące współpracy w zakresie eksploatacji ewentualnych transgranicznych złóż ropy naftowej na tych obszarach morskich”⁷¹. Przełom w negocjacjach został ogłoszony podczas wizyty prezydenta Dmitrija Miedwiediewa w Norwegii 27 kwietnia 2010 r., kiedy ministrowie spraw zagranicznych Norwegii i Rosji podpisali wspólną deklarację, że obie delegacje negocjacyjne osiągnęły wstępne porozumienie w sprawie delimitacji.

Rok później, w północnym mieście Tromsø, odbył się cykl wystaw i prelekcji pod zbiorczym tytułem „Murman – wybrzeże nadziei oraz Zimne wybrzeża – bliskie stosunki” (norw. *Kalde kyster – nære relasjoner*). Zastanawiająca jest sama konstrukcja syntaktyczna tego tytułu. Jego struktura wskazuje na użycie paralelizmu składniowego, co sugerowałoby posłużenie się raczej słowem „ciepły”, a nie „bliski”. Można zaryzykować hipotezę, że w ten sposób chciano pokazać jednak złożoność relacji norwesko-rosyjskich, bowiem „bliski” wcale nie oznacza „ciepły”, czyli przyjazny.

⁶⁹ B. Wormdal, A.H. Martinsen, *Lilly Jørstad får norsk statsborgerskap*, <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/lilly-jorstad-far-norsk-statsborgerskap-1.13524266> (dostęp: 2.11.2024).

⁷⁰ Pełny tekst traktatu jest dostępny na stronie rządowej Królestwa Norwegii: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/folkerett/avtale_engelsk.pdf (dostęp: 3.11.2024).

⁷¹ https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/folkerett/innsikt_delelinje/delelinjeavtalen-med-russland/id2008645/ (dostęp: 3.11.2024).

Mapa 2. Szkic podziału wód terytorialnych, zgodnie z bilateralną umową między Rosją a Norwegią z 15 września 2010 r.

Źródło: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/folkerett/100914_kartskisse_final.pdf
(dostęp: 2.11.2024).

Jednak jest to jedyny niuans, który mógłby nieśmiało wskazywać na pewną złożoność stosunków, gdyż wystawa przedstawiała (uproszczoną) historię obu państw, ze szczególnym uwzględnieniem współpracy handlowej i kulturalnej między oboma państwami. Jedno ze zdjęć, które znalazło się na wspomnianej wystawie w Uniwersyteckim Muzeum w Tromsø, opatrzone było podpisem „zjednoczeni i lojalni, dopóki góry Dovre się nie rozpadną” (norw. *Enige og tro inntil Dovre faller*). Sercu każdego Norwega bliskie jest to motto, pochodzi bowiem z przysięgi, którą składali ojcowie konstytucji w Eidsvoll w 1814 r. Przysięga została złożona jako przyrzeczenie po zakończeniu negocjacji w Zgromadzeniu Narodowym w Eidsvoll z 20 maja 1814 r. Góry Dovre były przez długi czas uważane za najwyższe góry w Norwegii i odgrywały ważną rolę w narodowej ideologii romantycznej. Słowa te były od tego czasu powtarzane w norweskiej polityce i kulturze jako hasło patriotyzmu narodowego, niepodległości, jedności i demokracji, w tym w okresie budowania narodu w XIX w. i po rozwiązaniu unii ze Szwecją w 1905 r.⁷² Użycie tego cytatu w kontekście polityki zagranicznej, zwłaszcza w stosunku do Rosji, bez wątpienia wiele znaczyło. Wspomniane zdjęcie zawierało jeden niezwykle frapujący szczegół⁷³. Otóż nad zdjęciem widniał napis: „wrogowie na południu, ale nie na północy” (norw. *fiende i sør, ikke i nord*). Antytetyczne w swym wydźwięku hasło stanowiło doskonałą egemplifikację orwellowskiego dwójmyślenia. Niebezpieczne rozdzielenie na „Rosjan i Rosję”, to jest „dobrych ludzi” i „okrutny system”, stanowi bardzo niebezpieczną grę z zasadami logiki, a w konsekwencji z aparatem myślowym⁷⁴. Powstaje bowiem pytanie, w jaki sposób ustosunkować się do tak kreowanego dysonansu poznawczego. Kiedy „kończy się” państwo, a „zaczyna” społeczeństwo? Kto tworzy państwo, jeśli nie jego obywatele? Wątpliwości rodzi się wiele. Również w przytoczonym podtytule kryje się sofizmat. Jednym z warunków istnienia państwa jest jego spójność terytorialna; nie może więc mieć jednocześnie wroga i przyjaciela w tym samym państwie, która to zmienna miałaby zależeć jedynie od współrzędnych geograficznych.

Bez wątpienia celem całego przedsięwzięcia było ocieplenie wizerunku Rosji w społeczeństwie norweskim. Wyeksponowano zatem obszary współpracy między oboma krajami na przestrzeni wieków oraz akcentowano wspólną historię (jej synteza przedstawiona jest w pierwszej części artykułu). Wśród ciekawych badawczo wątków znajduje się np. teza, że „rosyjskie zagrożenie”, tj. obawa przed atakiem Rosji na Norwegię

⁷² Y. Nielsen, *Norge i 1814*, Oslo 1905, s. 262.

⁷³ K.R. Andresen, Ø. Arntsen, *Kalde kyster*, <https://www.nrk.no/arkiv/artikkel/kalde-kyster-1.8027900> (dostęp: 3.11.2024).

⁷⁴ Fraza zaczerpnięta z korespondencji Olafa Brocha (1867–1961). Broch był językoznawcą, twórcą słowiańskiej fonetyki opisowej, członkiem Norweskiej Akademii Nauk. W czasie swoich badań lingwistycznych w Rosji pracował również jako korespondent opiniotwórczej gazety „Aftenposten”. O jego działalności jako korespondenta zob. K.A. Myklebost, *Drømmen om det fisinnende Russland*, „Ottar. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum Universitetsmuseet” 2017, nr 314(1), s. 30–36.

w XIX w., była jedynie nieuzasadnionym wytworem imaginacji norweskich intelektualistów. Kolejnym tematem-łącznikiem mieli być Pomorcy. Nie znajdujemy informacji o tym, że przez dekady ta działalność handlowa była nielegalna, natomiast na wystawie pojawił się charakterystyczny cytat: „Norwega jak Onega, tylko język inny”. Warto dodać, że Onega była „handlowym miastem partnerskim” Tromsø. Norwegowie przytoczyli owo powiedzenie jako przykład zabawnego kalamburu, zręcznie pokazującego stopień zażyłości między obiema nacjami. Być może i taka interpretacja jest uzasadniona, jednak nie sposób nie doszukać się w tym stwierdzeniu elementu myślenia imperialnego, według którego „wszystko jest Rosją”, nawet poza jej granicami. Zachodzi tutaj niepokojąca zbieżność z innym powiedzeniem – „kurica nie ptica, Pol’sza nie zagranica”, któremu można przypisywać różne znaczenia, ale z pewnością nie familiarne stosunki Polaków z Rosjanami. Innym zajmującym wątkiem, mającym scalać Rosję i Norwegię, jest odniesienie do wypraw polarnych Roalda Amundsena, które dla Norwegów mają wymiar niemal kultowy z uwagi na ich doniosłość na arenie międzynarodowej, w czasie gdy kraj był stosunkowo słaby po rozwiązaniu unii personalnej ze Szwecją. W tym przypadku został podkreślony fakt, że słynny podróżnik, przygotowując wyprawę na biegun południowy, do swojej załogi dołączył Helmera Hansena z Tromsø oraz Aleksandra Kut-sjina z Onegii, gdyż obaj dobrze znali warunki zimnych morskich wybrzeży. „Rosyjski komponent” w wyprawach polarnych widoczny jest również obecnie – w Muzeum statku Fram, szkunera, na którym Amundsen zdobył biegun południowy, można znaleźć sporo książek w języku rosyjskim.

Do tego katalogu wątków postanowiono włączyć również Norwegów Kolskich. Została im poświęcona osobna część wystawy zatytułowana „Murman– wybrzeże nadziei”. Również w tym wypadku poważne wątpliwości interpretacyjne budzi jej nazwanie. Implikuje bowiem, że sytuacja Norwegów była tak dramatyczna, że Wybrzeże Murmańskie było dla nich „jedyną” nadzieją. Tymczasem krytyczna analiza źródeł historycznych wskazuje na to, jeśli nie jednoznacznie, to z bardzo dużą dozą prawdopodobieństwa, że car Aleksander II, wzorując się na swoich poprzednikach, umiejętnie odegrał rolę hojnego gospodarza, zakrywając nią prawdziwą motywację, tj. konieczność zasiedlenia nieprzyjaznego, ale strategicznie ważnego fragmentu kraju. Norwegowie spełnili rolę kolonizatorów w dosłownym znaczeniu, ale również przenośnym. Przywieźli oni ze sobą również wysokie kompetencje, luterańską etykę pracy i narzędzia nieznanne (bądź nieużywane) w Rosji.

Do zajmujących wniosków można dojść, analizując katalog wystawy. Jego niezbywalną zaletą jest dostęp do unikalnych fotografii i dokumentów w formie drukowanej i cyfrowej. Stało się to dzięki współpracy z muzeum w Murmańsku, które uchyliło rąbka swojego archiwum. Osoba, dla której zagadnienie Norwegów Kolskich jest nowe, znajdzie w nim wiele przydatnych informacji. Są one zaprezentowane w przystępny sposób

w formie krótkich artykułów, rozpatrujących poszczególne aspekty życia kolonizatorów oraz etapy ich osadnictwa. Jednak gdy czytelnik dochodzi do najtrudniejszego mentalnie i historycznie rozdziału, zatytułowanego *Narodziny sowieckiej cywilizacji. Sowiecko-norweskie stosunki i losy kolskich osadników w latach 20. i 30.*, nie dowiaduje się wiele. Na czterech stronach formatu A4 opisana jest industrializacja Murmańska, kryzys ekonomiczny w latach 1920–1921 w Norwegii, kolektywizacja wsi oraz napływ ludności z ZSRR do pracy w kopalniach. Losom Nowegów i Finów Kolskich poświęcone są zaledwie dwa krótkie akapity, pisane mową ezopową. Autorzy Rusłan Dawydov oraz Jekaterina Orekhova, oboje pracownicy naukowcy, odpowiednio z Archangielska i Murmańska, piszą, że „wszystkie znaczące zmiany nastąpiły szybko i zmieniły losy norweskich i fińskich osadników, przybyłych na wybrzeże w drugiej połowie XIX w.”. Kolejne zdania są jeszcze bardziej szokujące: „W latach 30. XX w. osadnicy zniknęli (w oryginale: *disappeared*) w wielkiej fali imigrantów ery sowieckiej”⁷⁵. W krótkim akapicie, dotyczącym lat 40. XX (co ciekawe, daty numeryczne nie pojawiają się w tekście), zostało napisane, że Norwegowie „zostali przeniesieni” bez wskazania miejsca przymusowej relokacji. Nie padają terminy: Wielka Czystka czy Wielki Terror. Co więcej, fragment dotyczący najkrwawszego okresu zostaje skonstatowany następująco: „Na koniec możemy mówić już tylko o trudnych losach poszczególnych osób i ich rodzin, potomków pierwszych „kolonistów Kolskich”, ale oni odeszli już do przeszłości (w oryginale: „Finally, we can only talk about the difficult fates of individual persons and their families, the descendants of the first »Kola-colonists«, but they became thing of the past”)⁷⁶.

Natomiast cały rozdział kończy passus, informujący, że w kwietniu 2010 r. archiwum w Oslo ujawniło 281 dokumentów, sporządzonych przez rząd Vidkuna Quislinga, z których wynika, iż planowano inkorporację administracyjną Murmanu ze względu na norweskie osadnictwo na tym terenie. Autorzy kończą pozytywnym akcentem, podkreślając, że szczęśliwie plany faszystowskiej kolonizacji się nie powiodły⁷⁷. Nie uzupełniają oni swojej wypowiedzi o ważny – jeśli nie kluczowy – wątek, że Quisling, wspierany przez Hitlera, 9 kwietnia 1940 r. ogłosił się premierem rządu narodowego, nie poruszył rodaków, którzy nie zaprzestali oporu, pozostając wierni legalnemu rządowi i królowi Haakonowi VII. Wobec brak pozytywnego odzewu Norwegów Hitler odwołał Quislinga pięć dni później, tj. 14 kwietnia 1940 r., a nowym Komisarzem Generalnym w okupowanej Norwegii został Josef Terboven. Nazwisko Quislinga do tej pory w języku norweskim używane jest jako synonim zdrajcy.

⁷⁵ R. Davydov, E. Orekhova, „*Allow on a pilot basis...*”, s. 62.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem.

Konkluzje

„Kto rządzi przeszłością, w tego rękach jest przyszłość; kto rządzi teraźniejszością, w tego rękach jest przeszłość” – te słowa George’a Orwella nie nigdy nie straciły na aktualności; wręcz przeciwnie współcześnie podkreślają i uwypuklają krytyczną rolę polityki historycznej i jej znaczenia nie tylko w budowaniu tożsamości, wzmacnianiu autoidentyfikacji, lecz – jak się okazuje – budowania pozycji na arenie międzynarodowej.

Celem artykułu było zaprezentowanie zniuansowanej i zrekonstruowanej historii Norwegów Kolskich, jak również jej interpretacja we współczesnym kontekście politycznym. Zastosowana w tekście metodologia holizmu teoretycznego, zakładającego czynienie różnych teorii nauki współmiernymi, okazała się nie tylko odpowiednia, ale i generatywna. Z badań opartych również na analizie dyskursu wynika, że temat Norwegów Kolskich nie został zamknięty i towarzyszą mu znaczne rozbieżności. Ze źródeł tworzonych za pomocą metodologii wzorów strukturalnych wyłania się bardzo uproszczona wersja wydarzeń. Strona rosyjska podaje, że Norwegowie wystosowali prośbę do cara Aleksandra o pozwolenie na osiedlenie, a strona norweska – że Norwegowie zostali „skuszeni” do kolonizacji Półwyspu Kolskiego. Brakuje pogłębionej refleksji na temat przyczyn wypychających i przyciągających, mających kardynalne znaczenie w emigracyjnym procesie decyzyjnym. Norweska Wikipedia ogranicza swój artykuł na temat Norwegów Kolskich do 2487 znaków, a Wielki Leksykon Norweski (odpowiednik Wikipedii, redagowany przez naukowców z całego kraju) – do 1650 znaków. Warto dodać, że tekst dla wspomnianego leksykonu sporządził profesor historii pracujący na Uniwersytecie w Agder. Norwegowie Kolscy zostali całkowicie pominięci z skądinąd znakomitej monografii z 2015 r. dotyczącej Regionu Barentsa. Publikacja w sposób bardzo szczegółowy przedstawia dynamikę działań na Północnej Kalocie i Półwyspie Kolskim od IX w. aż po rok 2009. W sposób zajmujący przedstawia współpracę w regionie, obecność Saamów – najstarszych autochtonów w Europie, aż po stosunki handlowe z Rosją. Najbardziej jaskrawy przykład stanowi wspomniany wcześniej katalog wystawy, w którym pominięto wszelkie newralgiczne (konfliktogenne) momenty historii.

Zupełnie inne treści prezentują publikacje pisane według metodologii indywidualistycznej roli jednostki w historii. W cytowanych w niniejszym tekście pracach wyłania się diametralnie odmienny obraz. Historie „szczegółowe”, prezentując bardziej perspektywę zabią niż ptasią, pokazują dramat – wręcz grozę – związaną ze stalinowskimi czystkami etnicznymi. Należy uzmysłowić sobie skalę zjawiska – 5% populacji Norwegów otrzymało wyrok skazujący na śmierć, reszta została przymusowo relokowana. W żadnym z dostępnych źródeł nie są dostępne statystyki osób, które zmarły w transporcie do Karelii, a następnie do Archangielska.

Zatem narracje dotyczące Norwegów Kolskich są prowadzone paralelnie i niewiele w nich punktów styku. Ujawnienie prawdy musi być nadal bardzo trudne dla Rosjan, kontynuujących sowiecką politykę propagandy, jeśli książka Haykary została skonfiskowana bezpośrednio z drukarni w 2020 r. Zastanawiająca jest również postawa Norwegów, którzy z jednej strony umożliwiają repatriację, zabezpieczają swoich „kolonizatorów” socjalnie, lecz w strategicznie ważnej przestrzeni kulturowej zgadzają się na tak bardzo uproszczoną, a w konsekwencji fałszywą wersję historii Norwegów Kolskich.

Nie mając dostępu do tajnych dyrektyw Królestwa Norwegii, ciężko jest stawiać hipotezę odnośnie do motywacji takich działań. Nie ulega wątpliwości, że Rosjanie rozpoczęli, a tak naprawdę nigdy nie zakończyli wojny kognitywnej – wojny o umysły, w których kraj ten będzie asocjowany z kulturą wysoką, a nie z masowymi zbrodniami.

Bibliografia

- Andresen K.R., Arntsen Ø., *Kalde kyster*, <https://www.nrk.no/arkiv/artikkel/kalde-kyster-1.8027900>.
- Bandlein B., *Nessekongen*, [w:] *Store Norske Leksikon*, <https://snl.no/nessekonge>.
- Britskaja T., *The FSB has taken a great interest in reading. Security officers have confiscated a book about repressed Finns from the printing house*, <https://www.thebarentsobserver.com/democracy-and-media/the-fsb-has-taken-a-great-interest-in-reading/127105>.
- Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, Avgitt til Justis- og politidepartementet, <https://www.regjeringen.no/contentassets/fcd80282b-b0e4cfba577dbb44fc45148/no/pdfa/nou199419940021000dddpdfa.pdf>.
- Davydov R., Orekhova E., „Allow on a pilot basis...”. *Start of the official colonization of Murman in the 19th century*, [w:] *Murman – the coast of hope. The history of colonization 1860–1940* [katalog wystawy Muzeum Varanger], Varanger 2012.
- Davydov R., Orekhova E., *Norske kolonister på Murmankysten 1860–1940*, „Ottar. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum Universitetsmuseet” 2017, nr 314(1).
- Forord om erverv og tap av norsk statsborgerskap (statsborgerskriften), https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-06-30-756/KAPITTEL_8#%C2%A78-4.
- Forestilling til Det Kongelige Landbruksdepartement angaaende Landbruget og Eiendomsforholdene i Finmarken, 1901.
- Furuly J.G., *Kolanordmenn lever på sosialen*, <https://www.aftenposten.no/norge/i/73dAK/kolanordmenn-lever-paa-sosialen>.
- Hansen L.I., *Nordisk og nordeuropeisk innvandring til Nord-Norge på 1500-tallet*, „Ottar. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum – Universitetsmuseet” 2001, nr 236.
- Hansen L.I., Olsen B., *Samenes historie fram til 1750*, Oslo 2022.

- Haykara A., *Неизвестная северная история: о трагических судьбах кольских Финнов и Норвежцев, подвергшихся политическим репрессиям* [Nieznana północna historia. O tragicznych losach Finów Kolskich i Norwegów poddanych represjom politycznym], Murańsk 2020.
- Jentoft M., *De som dro østover. Kola-nordmennenes historie*, Oslo 2001.
- Jentoft M., *Memorial – det moderne Russlands samvittighet*, <https://www.aksess-tidsskrift.no/rapportasje/memorial-det-moderne-russlands-samvittighet/114226>.
- Kotlarczyk A., *Kola Sami in the Stalinist terror: a quantitative analysis*, „Journal of Northern Studies” 2014, nr 6(2).
- Kotlarczyk A., *The Nordic threat: Soviet ethnic cleansing on the Kola Peninsula*, [w:] *The sea of identities. A century of Baltic and East European experiences with nationality, class, and gender*, red. N. Götz, Sztokholm 2014.
- Lappalainen T., *Fra finske skoger til Ishavet: ruijafinnernes historie og fortellinger* [Z lasów fińskich do wybrzeży Oceanu Arktycznego], Turku 2011.
- Larssen B.H., *UNE står fast på statsborger-nei. Utlendingsnemnda (UNE) står fast på at deres vedtak er korrekt i Lilly Jørstad-saken*, <https://uit.no/Content/364031/UNE%20og%20Lilly%20J%C3%B8rstad.pdf>.
- Mędelska J., *U źródeł dialektu kulturalnego Niemców Radzieckich: żywiołowa sowietyzacja języka*, „Slavia Orientalis” 2016, t. LXV, nr 4.
- Melnikova E.A., Petrukhin V.J., *The origin and evolution of the name Rus'. The Scandinavians in Eastern-European ethno-political processes before the 11th century*, „TOR. Tidskrift för arkeologi” 1991, t. 23.
- Moe A., *Eldre Kola-nordmenn får pensjon*, <https://www.nrk.no/norge/eldre-kola-nordmenn-far-pensjon-1.517759>.
- Myklebost K.A., *Drømmen om det fisisinnende Russland*, „Ottar. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum Universitetsmuseet” 2017, nr 314(1).
- Nerbøvik J., *Utvandringa frå Noreg til Nord-Amerika*, [w:] *Store Norske Leksikon*, https://snl.no/Utvandringa_fr%C3%A5_Noreg_til_Nord-Amerika.
- Nielsen J.P., *The Murman Coast and Russian Northern policies ca. 1855–1917*, [w:] *The North my nest is made. Studies in the history of the Murman colonization 1860–1940*, red. A. Jurczenko, J.P. Nielsen, Petersburg 2005.
- Nielsen Y., *Norge i 1814*, Oslo 1905.
- Nikitin W.N., *Евреи и земледельцы. Историческое, законодательное, административное и бытовое положение колонии со времён их возникновения до наших дней 1807–1887* [Żydzi-rolnicy. Sytuacja historyczna, legislacyjna, administracyjna i codzienna kolonii od chwili ich powstania do czasów współczesnych 1807–1887], СПб.: Тип. газеты „Новости” 1887, t. XIV.
- Norges gamle Love indtil 1387*, t. 1–4, red. R. Keyser, P.A. Munch, G. Strom, E. Hertzberg, Oslo 1848.

- Pantala L., *Kuolan niemimaalla käyneiden suomalaisten tiedemiesten matkakertomuksia*, Rovaniemi 2008.
- Rantala L., *The emigration of Finns living on the Murman coast to Northern America*, <https://www.varangermuseum.no/murman/murman-articles/murman-the-emigration-of-finns/>.
- Selnes K., *Norge – Russland – grannfolk gjennom tusen år*, Oslo 1972.
- Service R., *Trocki. Demon czerwonego terroru*, Warszawa 2024.
- Thomassen E., *Handelborgerskap*, [w:] *Store Norske Leksikon*, <https://snl.no/handelsborgerskap>.
- Wheelerburg R.P., Gutsol N., *Babinski and Ekostrovski. Saami Pogosty on the Western Kola Peninsula, Russia from 1880 to 1940*, „Arctic Anthropology” 2008, nr 45(1), s. 79–96, DOI: 10.1353/arc.0.0004.
- Wormdal B., Martinsen A.H., *Lilly Jørstad får norsk statsborgerskap*, <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/lilly-jorstad-far-norsk-statsborgerskap-1.13524266>.
- Как кольские норвежцы стали русскими [Jak Norwegowie Kolscy stali się Rosjanami], <https://russian7.ru/post/kak-kolskie-norvezhcy-stali-russki/>.

Soviets in the High North

Summary: Norwegian-Russian contacts in the North Calotte are not only a neglected but also an insufficiently examined issue. Meanwhile, trading activity in the historical region of Bjarmaland (presently the Murman Coast) was described already in the 9th century. Russian and Norwegian merchants, known as the Pomors, traded goods in the area in the 18th century. These trade contacts intensified over time and gave rise to a pidgin language known as Russennorsk. Northern Norway was dependent on grain supplies from the east. The Kola Peninsula became a strategically significant area of trade and political activity. It remains relatively unknown that in addition to its indigenous peoples, the Peninsula was colonized by the Kola Norwegians after Russian Tsar Alexander II permitted their settlement on the Murman Coast in 1860. Russian-Norwegian relations remained friendly until the period of the Great Terror. Beginning from 1930, the Kola Norwegians were forced to work in a collectivized fish processing plant (*Polar Star*). Approximately 150 settlers were sentenced to death or sent to a forced labor camp (gulag) for violating § 58 of the Soviet penal code concerning espionage, sabotage, and counterrevolutionary activity. In the summer of 1940, all Norwegian settlers were relocated to Karelia, but they were forced to evacuate when the Finnish offensive began in 1941. Many Kola Norwegians died of starvation and exhaustion. After the war, they were not allowed to return to their households, and they lost contact with the Norwegian community. It was only after the collapse of the Soviet Union that the Kola Norwegians found the courage to tell their story.

Keywords: Kola Norwegians, ethnic cleansing, High North, discourse analysis

Die Sowjets im Hohen Norden

Zusammenfassung. Die norwegisch-russischen Kontakte im Gebiet der Nordkalotte sind nicht nur ein verschwiegenes, sondern auch ein unzureichend erforschtes Thema. Dabei wurde der Handel im historischen Gebiet von Bjarmia (heute Murmanische Küste) bereits im 9. Jahrhundert beschrieben. Im 18. Jahrhundert fand in diesem Gebiet der Handel der Pomoren, d. h. russisch-norwegischer Kaufleute, statt. Ihre Kontakte waren so eng, dass sich sogar eine Verkehrssprache namens Russenorsk entwickelte. Der Norden Norwegens war von Getreidelieferungen aus dem Osten abhängig. Ein besonderer handelspolitisch strategischer Bereich war die Halbinsel Kola. Weit weniger bekannt ist die Tatsache, dass dort neben der einheimischen Bevölkerung seit 1860 auch Kola-Norweger lebten, die, angelockt durch die Versprechungen von Zar Alexander II., sich in der Region der Murmanischen Küste niedergelassen hatten. Die gute Zusammenarbeit dauerte bis zur Zeit des Großen Terrors. Ab 1930 wurden die Kola-Norweger zur Zwangsarbeit in der kollektivierte Fischfabrik „Nordstern“ eingesetzt. Etwa 150 Siedler wurden wegen des Verstoßes gegen § 58 des sowjetischen Strafgesetzbuches, der Spionage, Sabotage und konterrevolutionäre Aktivitäten betraf, verurteilt und zum Tode oder zur Lagerhaft verurteilt. Im Sommer 1940 wurde die gesamte norwegische Gemeinschaft nach Karelien umgesiedelt, von wo sie aufgrund der finnischen Offensive 1941 evakuiert werden musste. Viele Kola-Norweger starben an Hunger und Erschöpfung. Nach dem Krieg wurde ihnen die Rückkehr zu ihren Höfen verwehrt, sie verloren den Kontakt zur norwegischen Gemeinschaft. Erst der Zusammenbruch der UdSSR ermutigte die Norweger aus Kola, ihre Geschichte zu erzählen.

Schlüsselwörter: Kola-Norweger, ethnische Säuberungen, Hoher Norden, Diskursanalyse

Sowieci na Wysokiej Północy

Streszczenie: Kontakty norwesko-rosyjskie na terenie Północnej Kaloty są zagadnieniem nie tylko przemilczanym, lecz również niedostatecznie zbadanym. Tymczasem wymiana handlowa na historycznym terenie Biarmii (ob. Wybrzeże Murmanu) została opisana już w IX w. Z kolei w XVIII w. odbywał się na tym terenie handel Pomorów, tj. kupców rosyjsko-norweskich. Ich kontakty były na tyle ścisłe, że wytworzył się nawet język wehikularny, zwany *russenorsk*. Obszar Norwegii północnej zależny był od dostaw zboża z wschodniej granicy. Swoistym handlowo-politycznym obszarem strategicznym był Półwysep Kolski. Daleko nieoczywistym pozostaje fakt, że prócz ludności rdzennej od 1860 r. zamieszkiwali na nim Norwegowie Kolscy, którzy skuszeni obietnicami cara Aleksandra II osiedlili się w rejonie Wybrzeża Murmańskiego. Poprawna współpraca trwała do okresu Wielkiego Terroru. Od 1930 r. Norwegowie Kolscy pracowali przymusowo w skolektywizowanej fabryce ryb „Gwiazda Polarna”. Około 150 osadników było osądzonych i skazanych na śmierć lub umieszczenie w łagrze za naruszenie § 58 sowieckiego kodeksu karnego, dotyczącego szpiegostwa, sabotażu i działalności kontrrewolucyjnej. Latem 1940 r. cała społeczność norweska była relokowana do Karelii, skąd musieli się ewakuować ze względu na fińską ofensywę w roku 1941. Wielu Norwegów Kolskich umarło z głodu i wycieńczenia. Po wojnie nie umożliwiono im

powrotu do swoich gospodarstw, utracili oni możliwość kontaktu ze społecznością norweską. Dopiero upadek ZSRR ośmielił Norwegów Kolskich do wyjawienia swojej historii.

Słowa kluczowe: Norwegowie Kolscy, czystki etniczne, Wysoka Północ, analiza dyskursu